

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

1908

HÄFT. 2

KULTURHISTORISK·TIDSKRIFT

▣·**UTGIFVEN·AF·**▣
BERNHARD·SALIN
MUSEETS·STYRESMAN

Nils Keyland, Skärning och snesning. Bilder och anteckningar från Mangskogs sn, Värmland	65
N. E. Hammarstedt, Inspirationsfågeln	83
Ant. Flentzberg, Spott och spottning	105
Smärre meddelanden: Lars Levander, Fyra sånger från Älfdalen	125

30
6 08

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatser innehåll.

Skärning och snesning.

Bilder och anteckningar från Mangskogs socken, Värmland, och dess omnejd
af

Nils Keyland.

1. Haverskäring och haversnesing.

Man håller före, att i *haverskäringa*¹ bör en upptagerska kunna följa skärarn, då hafren är medelmåttig. Är hafren tunn, blir upptagningen, *opptainga*, gifvetvis ett lätt göra. Men är den *tjock* (ymnig) och *står fint*, så att skärarens arbete ej försenas, då får, isynnerhet om denne är rask, upptagerskan ofta ett så drygt knog, att hjälp behöfves. Det är vanligtvis mannen som skär, kvinnan som tar upp, ehuru det likväl finnes många, som äro slängda i båda-dera, i både *skäring* å *opptaing*.

Vignetten, fig. 1, framställer en person sysselsatt med hafreskäring.

¹ Hvad här afhandlas rörande *haverskäring* gäller äfven om *byggskäring*. *Bygg*, korn, odlas numera dock ej så allmänt.

Fig. 2. Enkel māj.

Fig. 3. Skārgang.

Med *mäja* (obest. *mäj*) menas det med skärning sysselsatta arbetslaget, män och kvinnor tillsammans. Fig. 2 visar en sådan bestående af endast två personer, *enkel mäjä*. Där två eller flera par följas åt i *mäja*, säges man gå i *skärgang*, fig. 3.

Skärarens redskap utgöres af *lejen*¹ och *örve* med *bläxen*.

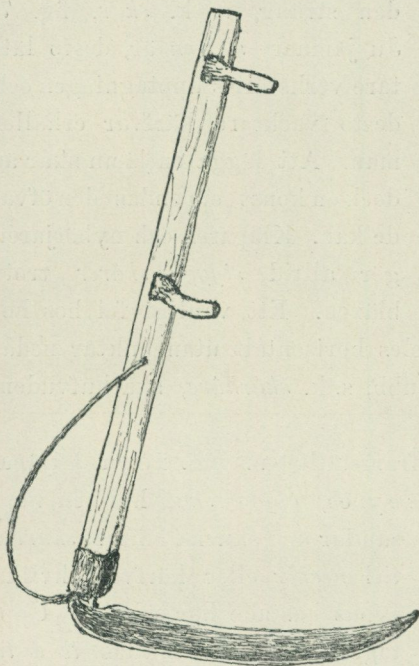

Fig. 4. Lie och orf med bläx.

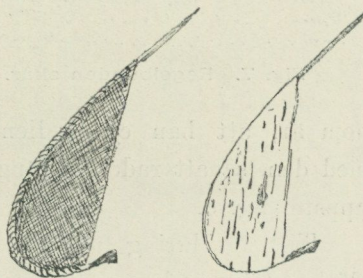

Fig. 5, 6. Bläxar.

Fig. 4 visar *leje* samt *orf* af den på orten vanliga typen. *Bläxen*, fläkten, består här helt enkelt af ett videspö, inpluggadt inom ringen med ena änden och instucket i ett litet hål på *orfv*et med den andra. Någon *bläx* är egentligen icke detta, men användes provisoriskt som sådan rätt ofta. Den hjälper alltid något till att skjuta den fallande hafren rätt. Mera verksamma äro de af fig. 5 och 6 åskådliggjorda inrättningarna, hvilka vid svängningen med *orfv*et frambringa

¹ För skärning användas mestadels nya, breda liar, *skärlejer*. Efter några års bruk, när de hunnit bli slitna, anses de olämpliga för detta ändamål och begagnas då uteslutande i slättern.

vinddrag. Den ena af dessa är försedd med ett stycke utspändt blaggarn eller säckväf, den andra med näfver.

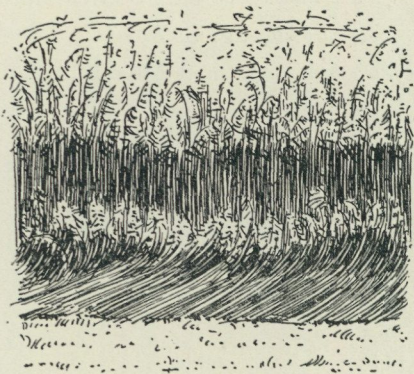

Fig. 7. Regelbunden skår.

Bläxens ändamål är att vid skärningen lägga eller samla stråna till en jämn och regelbunden sträng, s. k. *skår*, fig. 7. Ju jämnare *skåren* är, desto lättare verkställes upptagningen och desto vackrare kärftar erhåller man. Att lägga en jämn skår är dock en konst som endast den öfvade kan. Klåparen och nybörjaren gör alltid *stygge skårer* trots bläxen. Ett vanligt fel hos honom är, att han ej för lien alldeles horisontalt utan buktar nedåt med den, så att rader af längre stubb, s. k. *skårhëve*, skårhufvuden, uppstå, fig. 8.

Till förklaring på hvad här framställts, må fig. 2 och 3 tjäna. Efter *skärarn* kommer, såsom där synes, *opptaerska*, hvilken hop-samlar den skurna hafren, *skåren*, till *necker* eller kärftar, hvilka synas kastade här och där. Upp-tagerskans göra kallas *te å ta opp i åkern*. Detta är nog så

Fig. 8. Skårhëve.

tungsamt, hälst om hon är gammal och har svårt för att kröka ryggen.¹ För hvarje *fange*, fång, hon samlar² måste hon gå framåt-lutad, i det hon samtidigt rör sig baklänges. När fångtet skall bindas, reser hon sig upp. Bindningen verkställes olika, såsom följande teckningar visa. Fig. 9 a—f.

¹ Ett plågoris för upptagerskorna äro s. k. *udon*, taggiga ogräs, såsom *galeopsis tetrahit* och *circium arvense*, hvilka sticka i händerna och förorsaka värk, t. o. m. blodförgiftning. Att förhindra detta begagnas ofta fingerlösa vantar, s. k. *opptagers-hansker*.

² Upptagningen verkställes med händerna, åtminstone numera aldrig med tillhjälp af krok.

Beträffande ställningen härunder se fig. 2. Med tillhjälp af båda händer utviker binderskan, stående rak, ur den *från* sig vända sidan af fånet tvenne testar, fig. 9 a, hvilka snos ett slag omkring hvarandra, fig. 9 b — detta är ett sätt, kanske ock det vanligaste, att tillaga bindslet. Eller ock fränkiljer hon med högra handen en

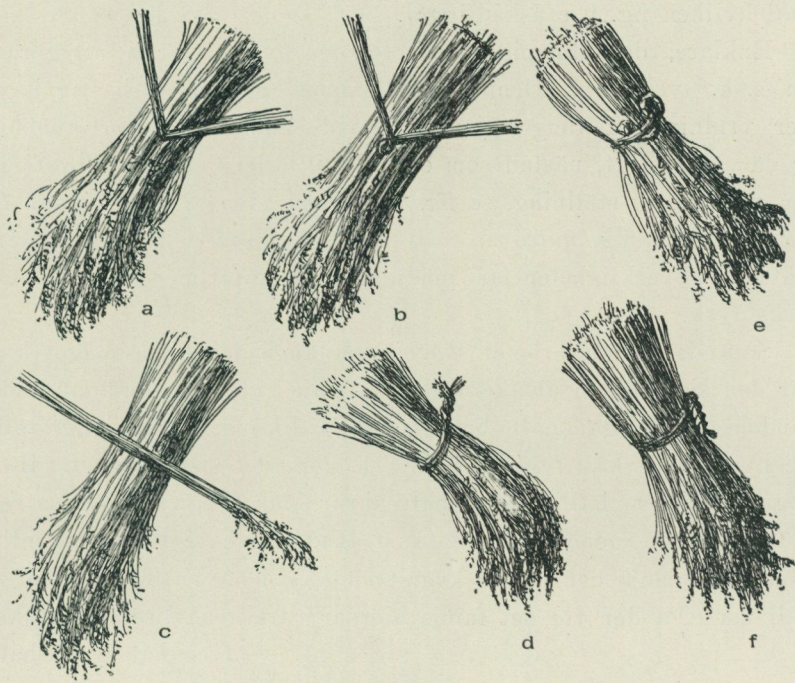

Fig. 9 a—f. Bindning af necker.

tafve ur fånet och placerar denna tvärs öfver den *från* sig vända sidan på det sätt fig. 9 c anger. Detta är det andra sättet. Härför fordras emellertid, att hafren är långväxt, om bandet skall räcka till, annars användes första sättet.

Fortsättningen, andra tempot, blir nu densamma i båda fallen. Med hvar hand griper hon stadigt om de hornformigt utstående testarne, d. v. s. ändarne af bandet, i det hon samtidigt faller ned fånet, så att detta kommer att hvila med roten öfver *högra* knät. Härigenom vänder sig motsatta sidan af fånet upp. I detta läge tvinnas de båda testarne några slag om hvarandra, fig. 9 d, hvori-

genom liksom en *tange*, skaft, erhålles. Häraf formas knuten på, såvidt vi känna, två principiellt olika sätt. Fånget behålles fortfarande i oförändradt läge. Med tillhjälp af båda tummarne tryckes nu den åt sidan vikta *tangen* ned under bandet, hvilket samtidigt fasthålles stadigt med de andra fingrarna. Härigenom erhålles en *knut*, hvilken fig. 9 e åskådliggör.

Enklare, dock knepigare och för den ovane svårare att göra är den s. k. *vreknuten*. Denna åstadkommes genom en hastig knyck eller vridning af *tangen* just nere vid bandet. *Tangen* »knäböjer» sig därvid hastigt, nästan som en fällknif faller ihop, och blir stående i en nedkrympt ställning, se fig. 9 f, hvarur den ej heller sedan förstår resa sig. *Vreknuten* är fullt lika säker som den förut beskrifna knuten. I verkligheten är bindningen knappt mer än ett ögonblicks verk.

Sålunda fortgår arbetet *skårvis*, så länge där finnes något kvar. När den sista fliken af åkern skall afmäjas, plägar man ännu understundom enligt gammalt bruk anställa liksom en jakt eller täflan om, hvem som skall *ta harn*,¹ d. v. s. göra det sista hugget. Harar pläga nämligen hålla till i hafreåkrar, där de isynnerhet nattetid anställa skada genom att afäta stråna. En hare tänkes nu alltså dölja sig bland den ännu kvarstående säden, och det är han som skall tas. På den tid det fanns björnar i trakten — sådana brukade

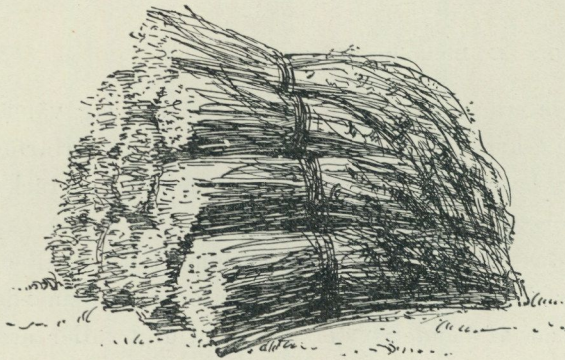

Fig. 10. Hög af necker.

äfvén hälsa på i hafreåkrar — benämndes den här omtalade afslutande täflingen ibland också *te å fange björn*. Angående bindningen af sista neken skola vi yttra oss här längre fram.

Till att hopplocka de på åkern spridda

¹ Taga haren. Själfva täflingen kallades i Gräsmark enligt Jan Magnusson *mota haren* (mot haern).

neckerna eller *neckrån*, se fig. 2, 3, få barnen ofta hjälpa till. Neckerna läggas i högar om tolf i hvarje, fig. 10, med toppen åt norr eller väster, hålst i raka rader från ände till ände af åkern.

Sedan *hopplückinga* sålunda är afslutad, börjas uppsättningen af säden för torkning, antingen genom *muging* (äfv. *moging*) eller *snesing*. Åtminstone längre tillbaka var *muging* mera vanlig, troligen för resten det enda sättet.¹ Numera *sneses* säden för det mesta. Vid *mugning* resas hafverneckerna i två rader med topparne mot

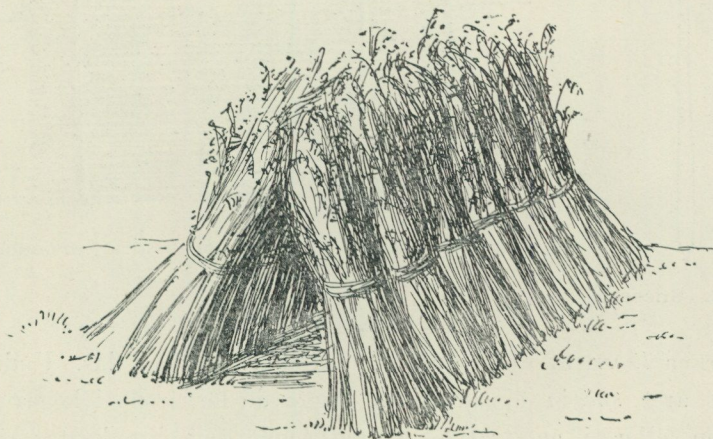

Fig. 11. Muge.

hvarandra, 6 necker i hvarje rad. Fig. 11 visar en muga, *muge* (fem.). Jämför fig. 3, å hvilken, längst till vänster, synas mugor på en aflägsen myråker.

¹ I vissa socknar af Värmland mugas hafren ännu allmänt. Vi anmärka här, att dessa anteckningar strängt gälla Mangskogs socken eller dess närmaste omnejd. Allmänna regler, gällande för hela provinsen, vore nästan omöjligt att uppställa. Ty till den grad växla sätten att skörda, att tillvarataga grödan o. s. v. äfven på detta begränsade område.

Bönderna i Mangskog äro nu af den åsikten, att *muging* är mindre förmånlig än *snesing*, emedan säden i mugan lätt blir nedprässad mot marken af regnet och följaktligen mera hårdtorkad.

Under 1907, som var *grönår* (hafren måste då skäras grön), trodde man sig emellertid göra den iakttagelsen, att den skurna hafre, som stod i mugor på marken, fortfarande *drog mat* och *fastnade i kornen* (upptog näring och mognade), under det att den, som stod på snes, fortfarande förblef grön med slö och hopskrumpen kärna.

Till snesning användes s. k. *sneser* eller *snesstörer* af ungefär 2 meters längd, fig. 12. Sådana tillagas vid den tid på försommarn,

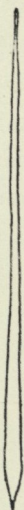

Fig. 12. Snestör.

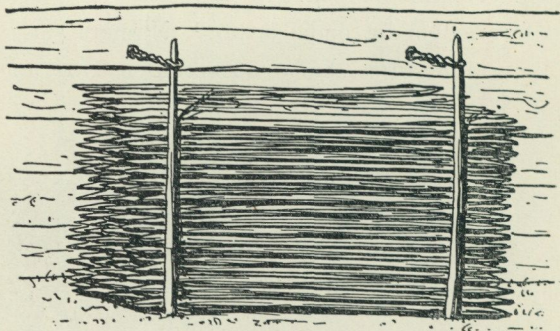

Fig. 13. Hög af förvarade snesstörar, sneshög.

då barken *löper*, af unga granar, hvilka kvistas och flås. Under den tid af året *snesån* ej användas, ligga de förvarade i högar under uthusen eller i en trafve bredvid logdörren; hit kastas de vid inbärgningen af säden, fig. 13.

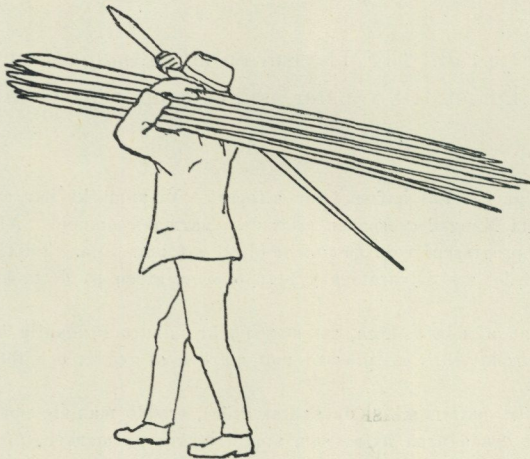

Fig. 14. Sneshörlä.

Då säden skall snesas, bäras snesstörarne från högen, fig. 13, ut på åkern och kastas där öfver sädeshögarne, en för hvarje, fig. 15. Störarne hållas på vänstra axeln under bäringen; och för att förhindra, att de åka isär, och bli ståendes pekande i alla riktningar, hvilket dessa glatta don

så lätt göra, stöder man dem med en hjälpsnes, hvilande öfver högra axeln på det sätt fig. 14 visar.

Efter *snesbäringa* kommer *oppbättinga*. Är marken torr och hård, gör man sneshålen med tillhjälp af järnspett, i lös åker däremot direkt med snesstörarne. När en snesstör blifvit, som man tycker, tillräckligt djupt nedstött i marken, tilltrampar man jorden omkring den, för att den skall stå stadigt. Snesarne sättas sålunda upp åt söder sida af högen, fig. 16.

Fig. 15. Snestörar utkastade på sädeshögarne.

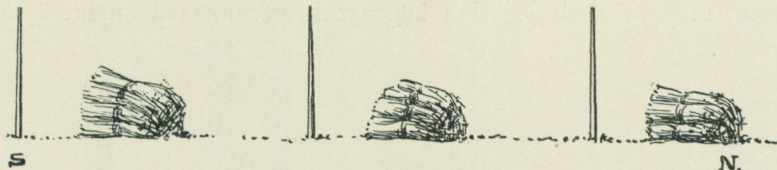

Fig. 16. Störar uppsatta för snesning.
S betecknar söder, N norr.

Så till sist kommer *snesinga*, ett arbete som ofta utföres efter kvällens inbrott och som sedan, om så behöfvës, pågår till fram emot midnatt, hälst om det är månljust. I senare fallet säges man snesa i *tongelsken*, ett synnerligen angenämt göra.

Sedan snesstören blifvit uppbutad i backen — eller kanske egentligare nedbutad —, uppträdes på densamma först den s. k. *fortneka*, fotkärfven, fig. 17, eller *fortnekrån*, då två användas, fig. 18. En och två *fortnecker* begagnas ömse af olika snesare. I förra fallet trädes, som vi se, stören *midt igenom* neken, i senare fallet *innanför banden*. I somliga byar begagnas ej fotnek alls utan i dess ställe en i snesstören inslagen spik, afsedd att uppbära säden, fig. 19. Detta af det skäl, att fotneken af somliga tros torka långsammare i kornet, hvilket den ju ock faktiskt måste göra, när vipporna på detta sätt nedbäddas under nästa nek, jfr fig. 20, 21. De däremot, som använda fotnek eller fotnecker, hålla före, att denna omständighet

betyder så föga mot den fördelen, att den med säd tyngda snes stören får ett ordentligt stöd, fig. 22, hvarigenom den hindras att vridas och bräckas af stormen. Jfr därmed fig. 23. Med fotneken, eller fotneckerna, förfäres olika. Somliga snesare tvinna, såsom fig. 20 visar, toppen däraf ett slag omkring stören och trycker nästa nek ned öfver denna, fig. 21. Andra däremot trycka först ned bottenneken ett stycke i fotneken; härigenom delas denna senare uppåt i två hälfter, hvilka svepas omkring bottenneken, se fig. 22.

Fig. 20 och 21 visa, hur en nek slås ned på stören. Detta sker alltid snedt igenom bandet; i annat fall sitter den ej säkert. I fig. 24 beteckna bokstäfverna *N*, *S* väderstrecken, norr och söder. *a* anger snesarens plats, *b* är sädeshögen, som skall uppsättas på stören, jfr fig. 10, *c* den i marken nedslagna snesstören. Där står alltså, som vi se, *snesern* ungefär midt emellan högen och stören, med ansiktet vändt

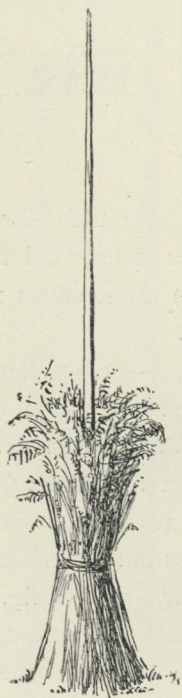

Fig. 17.

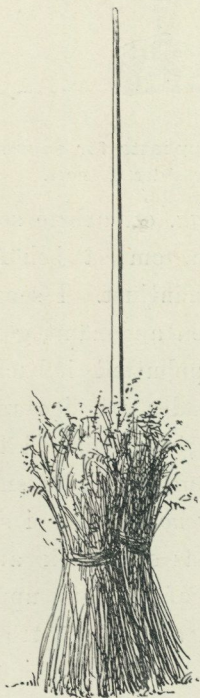

Fig. 18.

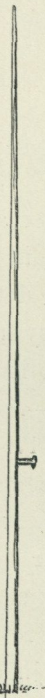

Fig. 19.

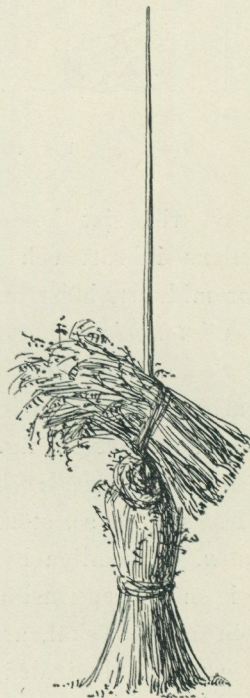

Fig. 20.

Snesning.

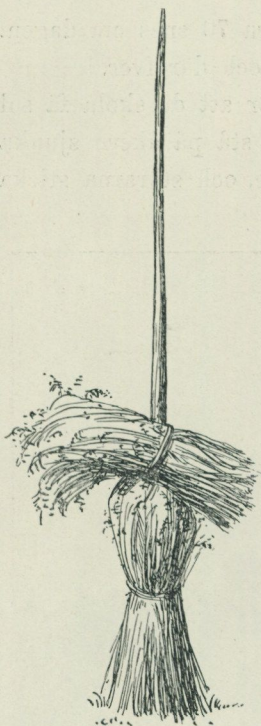

Fig. 21.

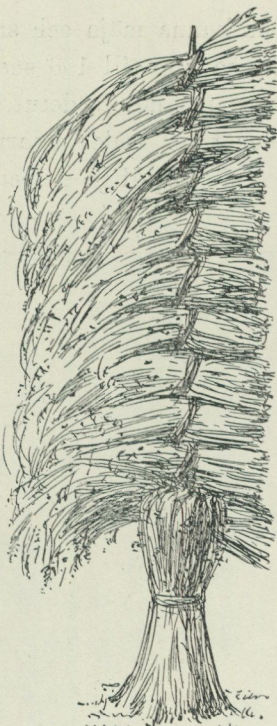

Fig. 22.

Snesning.

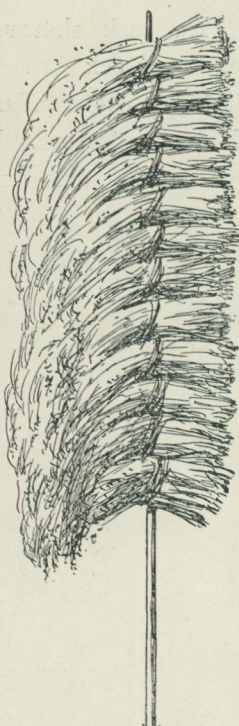

Fig. 23.

åt vänster. Med höger hand¹ griper han nek efter nek af högen, slungande dem kraftigt och träffsäkert på störens spets, så att denna, såsom nämndt, tränger in på ena sidan om bandet och ut på den andra. Med höger hand öfver roten af neken och vänster hand öfver toppen trycker han sedan ned den horisontalt så långt den går. Vana och starka snesare drifva understundom två necker samtidigt på stören, och måste i så fall dessa två handteras med beräkning, att störspetsen tränger genom banden på snedden såsom förut framhållits. Jfr bandens inbördes läge i fig. 22 och 23.

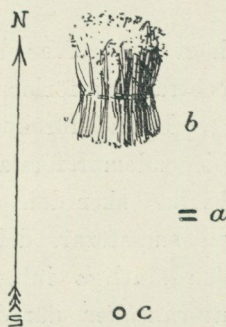

Fig. 24.

Snesarns ställning vid snesningen.

¹ Det behöfver väl knappt påpekas, att snesarns ställning blir här helt omvänd, ifall han är vänsterhänt.

En rask skärare bör kunna mäja och snesa 70 snes om dagen. Det finnes ock de som hinna upp till 100 snes och däröfver.

Topparne vändas, som nämndt, söderut, för att de skola få sol och torka fortare. Under tiden sädessnesarna stå på åkern sjunka neckerna ihop, de förlora sitt prydliga utseende, och störarna sticka

Fig. 25. Torkade hafresnesar.

högt upp öfver toppneken. De vridas ock hit och dit af blåsten, och raderna förlora så småningom sin regelbundna karaktär, jfr fig. 25.

Ibland förekommer, att man från s. k. *utbruk*, aflägsset liggande biegendomar, forslar hem hafregrödan direkt utan att snesa den på åkern, hvilket sker dels emedan man kanske där i utbruket saknar tillgång på snesstörar, dels emedan man vid hemgården lättare ombesörjer den slutliga inbärgningen vid kinkig väderlek. Fig. 26 visar en utbruksåker, där den nyskurna hafren just håller på att bortforslas. En person är sysselsatt med att bära af, och en fullastad vagn synes längst upp på backen. Hur sedan den hemkörda hafresäden upp-

snesas i närheten af kornladan, hopgyttradt och utan egentlig ordning, synes å fig. 27.

Vi tala här till slut i detta sammanhang om bindningen af sista neken, *löckneka* (eller *löktneka*), som längre tillbaka var så godt som obligatorisk och förekom i hvar gård, men förutskicka — efter Johannes Sjöqvist, Långnäs, Gräsmark — en uppgift om förekomsten af äfven en *första nek*, för oss ej känd under någon särskild benämning. Vår

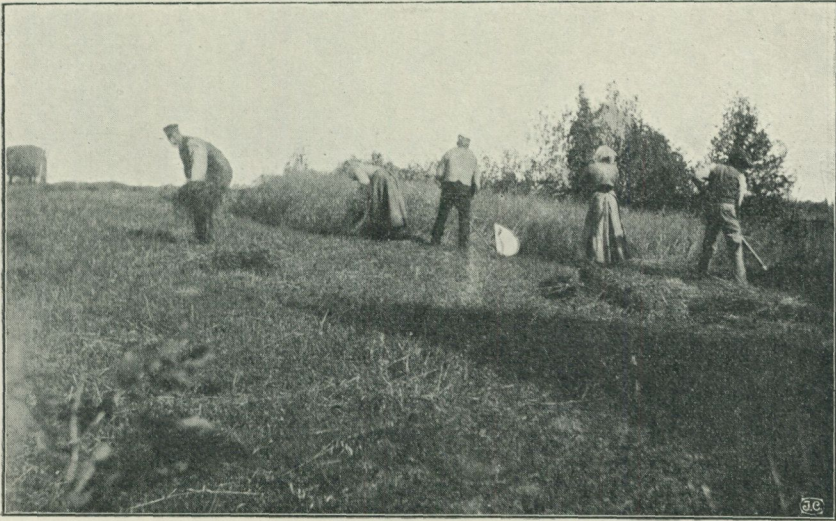

Fig. 26. Utbruksåker.

sagesman säger: »Den första neken en skär i skåranden lägges i sädesladan i nedersta flon (laget, hvarfvat), afviggt mot den andra, det vill säga med toppen ner», hvarpå han fortsätter: »Men den sista neken skall man gömma till julmat åt fåglarne.» Här afses till form och storlek vanliga kärfvar.

Enligt Anders Danielsson från Årbotten i Gunnarskogs församling beseglades skärningsarbetet därmed, att man på sista kärfven satte två band i stället för ett. Vi äga inga närmare uppgifter om användningen af denna löktnekttyp, men tillfoga, att den hopbands till vanlig storlek och vanlig form af det för året från åkern *sist* upptagna fånet och att den ej underkastades vidare putsning, fig. 28.

Fig. 27. Håre från utbruksåker uppsnesad vid kornladan.

Enligt meddelande af Inga Maria Nilsson i Bjurbäcken, Mangskog, förekom ej längre tillbaka, att man till löktnecker tog hela kärvar till julmat åt kreaturen, som då aldrig fingo spannmål, än mindre till fågelmat.¹ Vi anmärka, att de erfarenheter man gör om de olika gårdsfolkens uppfattning af hushållning och sparsamhet i det fallet varierar högst betydligt. Man finner, att än spelar snålheten in, än förmögenhetsvillkoren, hvilka i småbruket ju verkligen kunna förbjuda användningen af sådan lyx.

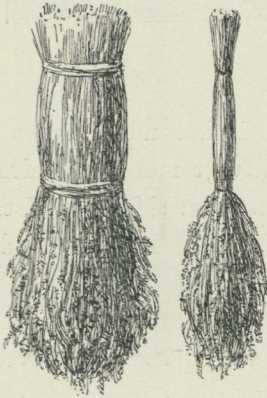

Fig. 28. Fig. 29.
Löktnecker.

Vi öfvergå härmed till de dekorativa löktneckerna. I en anteckning efter riksdagsman Jan Magnusson i Granbäckstorp, Gräsmarks socken, heter det om »löcknek»: Vid skör-

¹ En motsvarande uppgift finnes från Ytterhogdal i Härjedalen.

dens slut bindes af *sista kärften* en liten kvast, som klipptes och putsas.¹

Vi tro oss af Jan Magnussons knapphändig meddelande jämte af annat kunna sluta oss till, att den af honom åsyftade »löckneken» hade den form, som här schematiskt blifvit åskådliggjord genom fig. 29. Af dess ringa storlek att döma har den, liksom de tre följande i serien, sannolikt varit ombunden med lintråd i stället för halm. Från-

sedt storleken och den mera omsorgsfullt gjorda hopsättningen liknar den till det yttre fullständigt den löcknek, som visas i fig. 28, det är en näpnare, dekorativ upplaga af samma. I förhållande till de näst följande, stiliserade exemplaren, fig. 30, 31, 32, bär den däremot grundtypens enkla prägel. Vi tillfoga, att löcknecker af denna typ för resten förekommit allmänt inom orten.

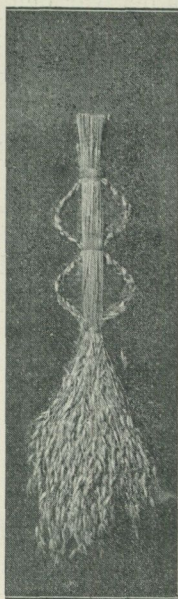

Fig. 30.

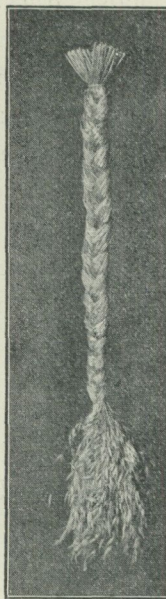

Fig. 31.

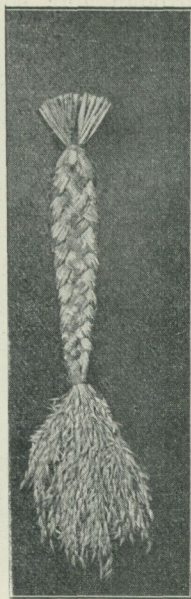

Fig. 32.

Löcknecker.

Hvad man i Jan Magnussons meddelande särskildt fäster sig vid är, att neken, naturligtvis efter utsortering af de finaste stråna, förfärdigades af *sista skårandskärften*. Såsom nästföljande uppgifter

¹ Ett utförligare refererande af våra anteckningar om användningen af dessa kärftar faller ej inom ramen här, men vi anmärka, att samtliga de, som visas i fig. 29, 30, 31, 32, upphängdes liksom till prydnad å framväggen (fig. 29) eller i *högsätvråna* (främre vrån, hedershörnet) inne i stora rummet (fig. 30, 31, 32) och att de fingo hänga där till julkvällen. Fig. 29, 30 utdelades då till kreaturen under iakttagande af vissa ceremonier, fig. 31, 32 utsattes till mat åt fåglarna.

ge vid handen, iakttages åtminstone numera ej alltid denna regel.

Nils Nilsson i Bjurbäcken, Mangskog (född i Västra Emtervik, grannsocken till Mangskog)¹ har egenhändigt förfärdigat det i fig. 30 åskådliggjorda originalet, som nu finnes förvaradt i Nordiska Museets samlingar, och upplyst oss om — bland annat — att halm-materialet därtill utsorterades efter skärningens slut ur den mäjade grödan hur som hälst, och att det var den sista nek som bands i skåranden. De flätade buktningarna på sidorna kallas *uddar*, och som vi se har åstadkommandet af dessa kräft ett tredje band. Uddarna målades ibland gröna.

För de två sista löktneckerna i serien, fig. 31, 32, hvilka likaledes förvaras i Nordiska Museet, är Inga Maria Nilsson i Bjurbäcken, Mangskog, mästare. De bestå, som synes, af tvenne flätor, den ena hopsnodd af tre, den andra af fem halmtestar. Materialet (*vörtje*) samlades ur snesarna på åkern, stundom äfven på logen, sedan säden blifvit inbärgad.

2. Rûgskäring.²

Följande afvikelser äro att iakttaga här:

Bläx begagnas ej.

Två kvinnor taga i regeln upp efter en skärare.

Inga handskar begagnas, enär sådana *udon* som i hafreåkrarna ej förekomma bland rågen.

På en rågsnes räknas vanligen endast 10 necker, emedan ej gärna 12 få plats på stören.

I rågsnesar användas omväxlande 3, 4 och 6 *fortnecker*, hvilka hopbindas i toppen till en s. k. *hatt*, se fig. 33. Allt eftersom olika antal fotnecker brukas, få snesarna olika utseende.³

¹ Denne sagesmans bild presenteras å själfva inledningsfiguren.

² Härmed afses skärning af åkerråg. Skördandet af svedjelandsrågen tillgick på helt annat sätt och betraktades nästan som en särskild andtimma.

³ Det är gifvet, att om flera fotnecker användas, få flera necker inalles rum på stören. De, som begagna sex necker i *hatten*, räkna följaktligen ofta 12 necker på rågsnesen.

Just som allt var slut, det sista uppmäjdadt och bundet, hojtade skårfolket på åkern så högt de orkade eller uppstämde (enligt Jan Magnusson) till och med ett trefaldigt hurra i afsikt att signalera det arbetet var lyktadt. Var man i grannskapet den förste att sluta skärningen, räknade man sig detta till heder.

Vi anföra för öfrigt ett par forntrosartade bruk som förekommit inom orten i samband med skåranden.

När skärningen skulle börja sade man: Hjälp oss Gu!

Vid skärningen af sista säden gjordes ett kors i hvartdera hörnet af åkern, för att säden framdeles skulle växa bra.

Efter skärningen såväl af hafre som råg *rakas* åkern med en vanlig räfsa, en s. k. rifva med trätinnar. Se fig. 35. Detta kallas *te å rake stübben*, *haverstübben* eller *rågstubben*,

beroende på hvad det är. De här och där kvarliggande stråna hopsamlas på detta sätt och hopbindas i s. k. *bósnecker* eller *bóstuller*,¹ hvilka uppfästas på snesspetsarne här och där, fig. 34. Tillvaratagandet sker med största omsorg, äfven där valutan ej motsvarar besväret; af de växande gudsgåfvorna bör intet få förfaras. Blir af stråna ett och annat kvarstående eller kvarliggande, så »ser det så illa ut», och felet måste afhjälpas. Man iakt-

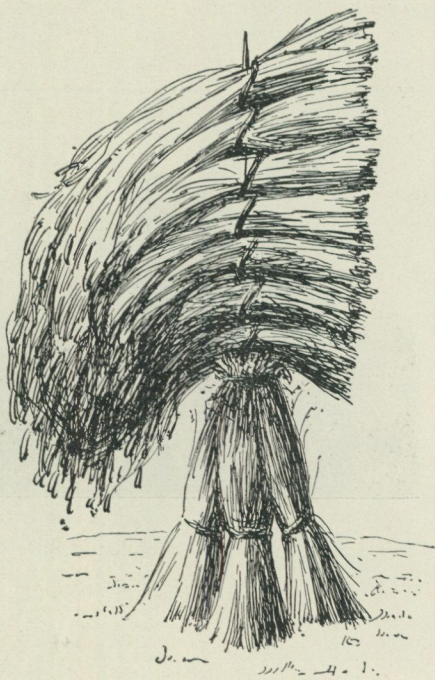

Fig. 33. Rügnes.

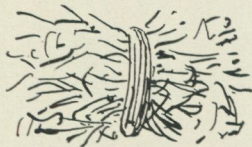

Fig. 34. Bósnek.

¹ Denna benämning användes ofta om oformligt skapade, småväxta personer, särskildt kvinnor.

tager alltså än, om ock ej allmänt, en och annan rest eller ett och annat spår af gammaldags, nu så småningom försvinnande, dyrkan af öfvernaturaligheten hos de krafter som äro i verksamhet i *år-
vägens* utveckling.

Fig. 35. Räfsning af rågstubb.

Inspirationsfågeln

af

N. E. Hammarstedt.

Med anledning af min uppsats »Fågeln med segerstenen» i Meddelanden från Nordiska Museet 1901, Stockholm 1903, erhöj jag från den kände etnografen Richard Andree ett bref, hvori han dels meddelar sina iakttagelser öfver de i stugornas tak upphängda fågelfigureernas spridning inom Europa, dels uttalar sin åsikt om dessa bilders betydelse. Jag tillåter mig att här anföra ett utdrag ur nämnda skrifvelse.

»En fullkomligt identisk fågelfigur med den af eder afbildade takfågeln från Skåne (fig. 1) anträffade jag för några år sedan i ett bonthus på Lüneburgerheden. Detta exemplar förvaras nu i Städtisches Museum i Braunschweig. Bonden, som ägde den, uppgaf, att det var endast en leksak. Äfven i Bayern likasom också i

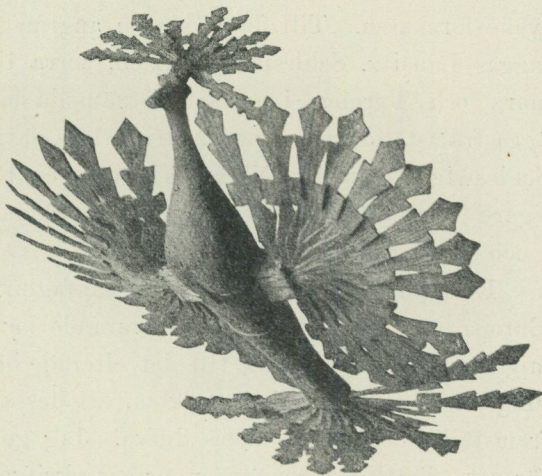

Fig. 1. Takfågel från Skåne,
Järrestads eller Ingelstads härad. Omkr. 1/8.
N. M. nr 6,171.

Oberösterreich förekomma dessa fåglar, vanligen på den plats i huset, där den fromme katolske bonden inrättat ett litet kapell, altare eller dylikt. Här föreställer fågeln den helige andes symbol dufvan. Skulle ännu något tvifvel råda om denna förklarings riktighet, så erhåller man genom iakttagelser från Böhmen full visshet i denna fråga. Då jag nyligen befann mig där, återfann jag hos tsjeckerna och i tsjeckiska folkmuseer takfågeln i tvänne gestalter nämligen dels helt förfärdigad af trä och liknande edert exemplar från Jämtland (se fig. 2 å pl.), stundom i brokiga och granna färger, dels tillverkad af ett måladt hönsägg med ett därvid fastklibbadt hufvud af deg eller ost¹ samt med vingar och stjärt af veckadt papper (se slutvignetten, fig. 8). Benämningen på dessa i boningsrummen upphängda fåglar är *zvaty duch*, d. v. s. den helige ande. Vi hafva alltså en sammanhängande utbredningskedja af till storlek och hos de af trä förfärdigade exemplaren äfven till form och framställningsätt fullt identiska fågelfigurer från Böhmen, Oberösterreich, Bayern, Niederdeutschland, Holstein ända till Sverige.» — Så långt den tyske forskaren. Till de af honom angifna länderna må å ena sidan läggas Lausitz, Schlesien, Galizien, norra Ungern (slovaker), Steiermark och Tyrolen, i hvilket sistnämnda land de af hönsägg (påskägg) framställda takfåglarna äfven lära anträffas, samt å andra sidan Schleswig, Danmark, Norge, Finland och Ryssland. I en ursprungligare form förekomma de, såsom vi skola se, äfven på andra håll 1 och utom Europa.

Efter denna framställning af takfåglarnas utbredningsområde i Europa, för så vidt jag för närvarande känner det, må det tillåtas mig att med anknytning till det citerade brevet företaga en granskning af den där uttalade åsikten, att dessa fågelfigurer uteslutande framställa den helige andes dufva. Jag gör naturligtvis icke detta för att offentligen bemöta en privat skrifvelse utan för att närmare utreda denna fråga, hvilken jag vid nedskrifvandet af uppsatsen om »Fågeln med segerstenen» afsiktligt lämnade utanför, emedan jag ville längre fram upptaga densamma. Jag gör nu detta så

¹ Hos huzulerna användes vax.

mycket hällre, som jag finner, att äfven här den lagen gör sig gällande, att den som sagt a också bör säga b. Den fräjdade tyske vetenskapsmannen saknar icke meningsfränder och har, såsom vi skola se, på sätt och vis äfven fullkomligt rätt, men näppeligen så, som han själf menar eller åtminstone tillfälligtvis framställer saken.

Såsom jag redan i uppsatsen om »Fågeln med segerstenen» omnämnt, förekommer ock hos vårt folk på ett och annat håll samma förklaring: fågelbilden kallas dufva, och man uppgifver i Skåne, där den upphänges till julen, att detta sker »för att den helige andes frid skall hvila öfver huset». Jag har i samma uppsats uttalat tvifvel gentemot denna förklarings ursprunglighet på den grund, att den helige andes fågel väl snarare borde sättas i förbindelse med pingst än med jul. Emellertid torde denna min invändning kunna jäfvas. Trettendedag jul firades ursprungligen framför allt till minne af Kristi dop, då den helige anden i dufvoskepnad sänkte sig öfver frälsaren, och var för den äldsta kyrkan en högtid af allra största betydelse. Frälsarens gudablifvande, inspiratio, var ju af vida större betydelse än hans människoblifvande, incarnatio. Dopot blef enligt gnostisk åskådning hans egentliga födelse och den helige ande hans egentliga moder. Huzulerna i Galizien förklara ock takfåglarnas förekomst därmed, att vid Jesu födelse en dufva nedsväfvat öfver honom. I våra kyrkor förekomma ofta nog dufbilder af trä anbragta såsom hängfåglar i predikstolstaken, och att dessa skola föreställa den religiösa ingifvelsens fågel, därom kan ju ej råda mer än en mening.

Men det finnes enligt min åsikt åtskilliga motskäl mot att de vanliga takfåglarna skulle till sitt egentliga väsen hafva samma innebörd som dessa kyrkdufvor och i likhet med dem egentligen föreställa den heliga ande. Först och främst förete de i stugutaken upphängda fågelfigurerna i regel ett helt annat utseende än kyrkdufvorna och benämnas dessutom hos oss oftast tuppar, jultuppar, trätuppar, julpyttor (julhönor) samt norrut spångökar, sällan däremot dufvor, något som knappast skulle kunnat inträffa, ifall dessa träfåglar ursprungligen hos oss kommit i bruk såsom kristna sym-

boler. Vidare finna vi, att dessa träfåglar äfven från kyrkligt kristlig ståndpunkt icke erhållit någon enahanda förklaring: ej blott hos oss utan äfven i Holstein benämnas de ofta pelikaner och återgifva såväl på dessa bägge håll som också i Norge ej sällan alldeles oförtydbart den sitt eget bröst uppristande fågeln, stundom med ungarna vid sitt bröst (se pl). Då nu pelikanen är en mycket tidigt framträdande kristen sinnebild, som i förbigående sagdt redan under medeltidens första århundraden äfven här i Norden blef en af folket med förkärlek omfattad symbol, men i hvarje fall aldrig varit någon representant för den heliga ande, följer häraf, att antingen två slags takfåglar af kristet kynne redan från kristendomens äldsta tid förekommit: dufvan och pelikanen,

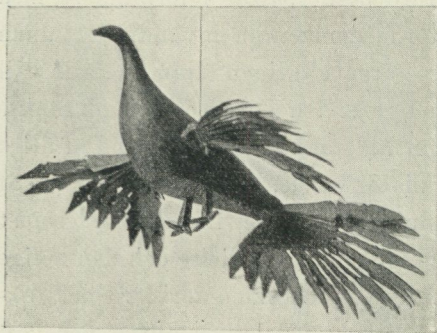

Fig. 4. Takfågel från Anundsjö sn, Ångermanland. L. 0,158 m. N. M. nr 95158.

eller ock att dessa bägge kristna fågelsymboler framspirat ur eller inympats på en gemensam rot, hvilken i så fall måste hafva sitt fäste i hedenomens mark. Jag måste för min del ansluta mig till den senare förklaringen och ser i den gemensamma urtypen den inom många folks föreställningar framträdande växtligheten återuppväckande fågeln, vår-, värme- och skördebringaren, fågeln med »segerstenen, sprängörten och lifsdrycken» eller, såsom jag här under hans långt framskridna utvecklingsform vill kalla honom, *inspirationsfågeln*.

Hvad dufvan beträffar är det inom vår religionsurkund först i evangelierna som vi möta henne såsom en »kroppslig gestalt» af »den heliga anden», »anden», »Guds ande» (Matteus evangelium 3,16; Markus ev. 1,10; Lukas ev. 3,22; Johannes ev. 1,32), men sedan uppträder hon äfven i de nytestamentliga apokryferna med likartad betydelse. Enligt »Evangeliet om Marias födelse» (kap. 5 och 6) vardt Josef utsedd till den heliga jungfruns make på grund af de jær-

tecknen, att hans staf i likhet med Arons slog ut i blom¹ samt att »Herrens ande» i gestalt af en dufva satte sig därpå. Enligt »Protoevangelium» (8,11) utkom åter dufvan ur själfva stafven och satte sig på Josefs hufvud.

Denna apokryfernas framställning väcker, synes det mig, ovilkorligen erinring om den romerska Picus-stafven likasom om åtskilliga andra trädidoler och vid årshögtider förekommande högtidsstänger med en fågelbild i toppen, såsom t. ex. våra majstänger.² Men tanken ledes äfven till den forngrekiska med en fågelbild i toppen försedda härskarspiran, hvilken bars af den helleniska sagotidens konungar — alltså redan under bronsåldern. Aristofanes synes till och med gifva en vink om, att dessa spiror varit kultföremål, i det han (Ornites 509) antyder, att deras fågelbilder fått del af tributen till konungarne. Att denna uppgift ej alldeles är gripen ur luften tyckes intygas dels däraf, att Homeros (Ilias 2,100 ff) förmäler, att Agamemnons spira var ett arf från gudarne — från Hermes och Zevs, åt hvilken senare underjordskonstnären Hefaiostos förfärdigat den —, dels däraf att Pausanias (IX, 40) har antecknat om invånarne i Kaironeia, att dessa verkligen bevisat Agamemnons staf gudomlig dyrkan. Hos fornägypterna ansågs Faraos staf besitta något af eller samma gudomliga makt som Faraos själf,³ och fetischartade stafvar eller stänger tillhörde ej sällan deras religiösa ceremonier. Det förefaller ej osannolikt, att någon likartad tradition ligger bakom de anförda legenderna om Josefs staf. Ådagalade manne tillvaron af denna understaf, att spiran ännu icke var tagen från Juda stam, och att Messias alltså därifrån ännu var att förvänta?⁴

Man kan ej gärna undgå att finna den nytestamentliga framställningen af gudomligheten förkroppsligad såsom en fågel (jfr

¹ Jfr förf:s uppsats Om fastlagsriset och andra lifsstänglar och gudaspön, sid. 274 i Nordisk tidskrift 1902.

² Jfr förf:s uppsats Striden om växtlighetsstängen i Fataburen 1907, s. 194.

³ Jfr A. Wiedemann, Altägyptische Sagen, 1906, s. 113 o. f.

⁴ Sällsamt nog antog kungaspiran inemot slutet af första och i början af andra årtusendet e. Kr. i germanska stater icke blott formen af en telning utan ock af en staf med en därpå sittande dufva.

Lukas ev. 3,22) i hög grad hedenartad och erinrande om grekernas och andra folks teriomorfistiska gudsbegrepp. Hvad själfva Josefsstafven beträffar har jag i min anförda uppsats »Fastlagsriset» (s. 274) påvisat, att föreställningen om understafven var uråldrig hos ebreerna. I 2 Mosebok (4,20) benämnas Moses' staf till och med uttryckligen »Guds staf» eller väl fastmer gudastafven, ett uttryck som synes klart nog antyda en staf, hvare gudomlig makt — »Guds ande» — innebor. Detta förklarar ock profeten Hoseas yttrande (Hosea 4,12): »Mitt folk rådfrågar sin staf», hvarmed må jämföras Jeremias 2,27: »De kalla stafven (eller trädet) sin fader.» På liknande sätt spådde andra folk med grenar af sina heliga träd, från hvilka de ock ofta nog torde räknat sitt upphof. Leder nu gudastafven eller gudaspöet, »virga divina», sin härkomst från trädskulten, finner fågelns förbindelse med denna fetisch ock häri sin närliggande förklaring: fågeln har förut tillhört det heliga trädet, innan han tillades dess gren, den heliga stafven.¹

Om oraklet i Dodona förmäler Herodotos, att man där ursprungligen inhemtade orakelsvar, alltså ingifvelse, inspiration, af vilddufvor, som höllo till i den heliga eken. Jag har redan på annat håll² påvisat, att dessa dufvor måste hafva varit skogsdufvor (*Columba oenas*), d. v. s. dufvor som häcka i håligheter i trädstammar, och som därför af en primitiv åskådning kunnat anses såsom trädets egentliga väsen, såsom ett slags dryader eller, när trädets dämon utvecklats sig till en gudomlighet (*Dione, Zevs*), hvar och en såsom ett dennes medium och sändebud. I sin under förra året utkomna afhandling »Ekguden i Dodona» (sid. 45) har T. Segerstedt anført en grekisk sägen, som bekräftar denna min mening om Dodonadufvornas art. En herde ville nedhugga den heliga eken, men afstod från sitt företag, då en dufva tittade fram ur stammen och befalle honom att skona trädet. I »The cults of the Greek states»³ förvisar visserligen Farnell alla uppgifter om duforaklet och om prästinnor med benämningen *peleiader* till sagornas område. Då emellertid

¹ Jfr »Fastlagsriset», s. 272 ff.

² »Fågeln med segerstenen», s. 205.

³ D. 1, s. 38--39.

Herodotos' uppgift gillas eller bekräftas af Sofokles, Strabon, Dionysios från Halikarnassos m. fl. och framför allt intygas af sin egen etnologiska innebörd, må väl också denna »saga» omsider anses konstaterad såsom en full realitet, och vi få förändra Farnells omdöme så, att Herodotos' uppgift i stället för att vara en saga är en verklighetsuppgift från sagotiden. Evans omfattar ock den åsikten, att uppgiften om orakeldufvorna i Dodona visar tillbaka till den grekiska religionens gryningstid och att dufvan tillhört den pelagiske Zevs' maka, Dione, långt innan hon egnades Afrodite.¹ I sitt förut anförda arbete meddelar T. Segerstedt en anteckning af Filostratos, hvaraf framgår att i Dodona ännu i senare tid bland andra idoler förvarats en gyllene dufva. Såsom gudomlig visdoms- eller inspirationsfågel möter dufvan ock inom den islamitiska legenden. I och omkring Mekka finnes en otalig mängd dufvor, hvilka ingen vågar ofreda, än mindre döda, emedan de skola härstamma från den dufva, som, enligt sägnen, bragte Muhammed det heliga ordet från himmelen.²

Men dufvan var redan i en aflägsen forntid icke allenast en orakelfågel, som själf en dämon eller gudomlighet, en dryad, meddelade råd och visdom om framtiden eller ock såsom en gudoms medium eller sändebud fullföljde detta kall. Hon ansågs äfven såsom en bringerska af den gudomliga substansen, af den föda som medför gudomliga egenskaper, af det ämne som skänker öfvermännisklig lifskraft eller siarförmåga.

Såsom jag i detta samband på annat håll framhållit,³ finnas dufbilder, Astarteattribut, på den vid Larnaka på Kypern anträffade kärlvagnen hvilken, påtagligen använd vid rägnmagi och dylika ceremonier, ansetts innehålla lifsvätskan för växtligheten — för den i dvala sänkte Tammus-Adonis. Redan vida mer än tusen år före vår tidräkning betraktades således dufvan på detta håll såsom lifsdryckbringerska. Dufvor offrades därför också åt växtlighetsguden.

¹ A. J. Evans, *The Mycenaean tree and pillar cult*, 1901, s. 7.

² C. J. Steiner, *Die Tierwelt nach ihrer Stellung in Mythologie und Volksglauben*, 1891, s. 226.

³ »Fågeln med segerstenen», s. 206.

Om Semiramis, hvilken i flere hänseenden fått låna drag från Astarte eller andra asiatiska lifsgudinnor,¹ förmåler sagan, att hon såsom barn uppföddts af dufvor, ja att namnet Semiramis betyder dufva och att hon antagit dufvoskepnad. En grekisk-asiatisk myt låter ock Afrodite framkläckas ur ett dufägg och väl alltså ursprungligen vara en dufva.

Homeros vet (Odysseia XII, 63) omtala, att dufvor bragt ambrosia, odödlighetsföda, åt Zevs, då denne ännu var ett barn. Det är tydligt, att vi i detta fall hafva att göra med en Zevs, som i likhet med Tammus är en växtlighetsgud. Men det finnes äfven sägner upptecknade, som förmåla, att Zevsbarnet närts med honung, och melissai, bin, kallades de nymfer, som ammade guden. Enligt en myt hette de åter Adrasteia (den frygiska Rea Kybele) och Ida och voro döttrar till Kretas konung Melissevs, bivårdaren. Melissai var ock benämning på nymfer i allmänhet, och sagorna förtälja om nymfer som förvandlats till bin. På samma gång var melissai, märkligt nog, äfven benämning på Demeters och den efesiska Dianas prästinnor, ett förhållande som slående erinrar om de dodonska prästinnornas benämning peleiades, dufvor. Jag kan ej inse annat än att dessa förhållanden måste likaväl som andra dylika företeelser hos grekerna — t. ex. Artemiskultens arktoi, björnar — förklaras ur en djurkult, för hvilken biet och dufvan själfva voro gudomligheter.² Af Pindaros benämnes ock sierskan i Delfoi »det delfiska biet», och enligt sagan var Apollos andra tempel i Delfoi bygd t af fågelfjädrar och vax, »alltså», säger Weicker³, af siargudens »såsom fåglar och bin uppfattade tjänare». Ej endast gudar utan äfven vissa särskildt utkorade människor hafva närts icke blott af fåglar (Semiramis, Romulus och Remus, Elias) utan ock af bin. Åt skal-

¹ Se W. Robertson Smith, Ctesias and the Semiramis legend, i English historical review, 1887, s. 303 ff. Om den hettitiska fågelgudinnan se S. Wide, Mindre Asiens kultur (spec. s. 170) i »Världskulturen» (under utgifning).

² Jag tillåter mig här erinra om ett anförande i Segerstedts afhandling Ekuden i Dodona, s. 59, där det heter, att prästerna i Dodona, då de voro i ekstas, »foro upp och flögo såsom fåglar». Männe de, då de siade, iklädde sig orakelfågeln väsende?

³ G. Weicker, Der Seelenvogel in der alten Litteratur und Kunst, 1902, s. 24.

den Pindaros skola sålunda bin, då han ännu var ett barn, hafva bragt skaldekonstens gåfva (Pausanias IX,23,2). Att de ursprungligen i ihåliga träd boende bina ansetts såsom dessa trädets lifsväsenden, synes mig intygas af den i Lauenburg en gång gällande lagen, att eho som uttog bisamhälle ur vare sig annans eller eget bitråd, skulle antvardas bödeln, hvilken skulle linda den brottsliges inälfvor kring den »bestulna furans» stam och därefter hänga honom i trädet,¹ mot hvilket han alltså tydligen en gång ansetts egentligen hafva förbrutit sig. — Det kan tyckas, som om hvad jag här anfört om bina, egentligen ej hör hit, men i själfva verket är enligt primitiv uppfattning biet, likasom andra bevingade djur, en fågel (jfr t. ex. Syraks bok 11,3), och den af fåglar bragta ambrosian kan således samställas äfven med honungen, likasom följaktligen i viss mån äfven med det därpå beredda mjödet.²

Ehuru jag i uppsatsen »Fågeln med segerstenen» behandlat detta ämne, vill jag här i korthet — dock med några tillägg — sammanfatta hvad jag där sagt om vegetationsfågeln, särskildt med hänsyn till hans egenskap af inspirationsfågel. Om hackspetten veta vi, att denne Mars', den romerske årsgudens, fågel var icke blott en orakelfågel utan ock en bringare af gudafödan. Den fornhinduiska somafågeln, hvilken uppfattas såsom en örn eller en falk, är ej blott en gudadrycken bringande fågel utan därigenom ock samtidigt en inspirationsförande fågel.³ Äfven de nordiska myterna tala om lifsämnet, gudadrycken eller inspirationssubstansen bringande fåglar. I myten om suttungsmjödet är det en örn (Oden i örnham); i myten om huru ungdomskraftens gudinna återföres från jättarnes värld är fågeln en falk (Loke i falkham); i Völsungasagan (1,2) är det åter en kråka (jätten Hrimners dotter i kråkham), som från gudarnes hem i världsträdets krona bringar den lifgivande frukten. Meningarna om den lifsämnet bringande fågelns art synas alltså hafva

¹ Steiner, anf. arb. s. 305.

² Se vidare förf:s upps. Säkaka och säöl s. 252 ff. i Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (1905) samt; Midsommardaggen i Svenska fornminnesföreningens tidskrift, bd 12 (1903).

³ Jfr N. Söderblom, Rusdryckerna i religionens historia, i Morgon, svenska nykterhetsvännernas julbok 1906.

varit flere. I Völuspa's berättelse om människornas skapelse är det guden Hönir som bringar óð.¹

I Gylfaginning (kap. 15) heter det, att i världsträdets krona sitter en »mycket vetande» örn, hvilken mellan sina ögon har en hög. Enligt den poetiska eddan är det däremot en tupp, som sitter i världsträdets topp. Det synes mig föreligga skäl för det antagandet, att denna fågel i världsträdet, af hvad art han under olika tidsskednen än må ansetts hafva varit, uppfattats såsom lifsdryckens gifvare eller bärare. Viktor Rydberg har² redogjort för den fornariska myten om världsträdet. I kronan af detta ljufva, lifgifvande frukter alstrande träd bo honungsätande fåglar eller örnar. Enligt den iraniska urkunden innehöll själfva trädet en hvit, lifgifvande mjödsaft. Enligt Gylfaginning dryper honungsdaggen, det gudomliga lifsåmnet, de saliga framtidsmänniskornas näring, från världsträdets grenar. Men enligt samma urkund, likasom ock enligt Grímnismál, dricka de odödliga i Valhall ett mjöd, som härleder sig från en i världsträdets krona betande get, hvilken väl alltså är att betrakta såsom en inkarnation af världsträdets väsen. Man erinre sig, att Zevs' amma Melissa, biet, också berättas hafva varit en get samt äfven torde hafva varit mannaaskens (grek. melie) dryad.³ En inkarnation af världsträdets väsen synes mig ock den i dess krona sittande fågeln med största sannolikhet hafva varit och i likhet med guda-mjödsgeten alltså ursprungligen en växtlighetsdämon.

Om någon i världsträdet eller i Valhall förekommande näktarskänkande fågel talas emellertid icke i de nordiska fornhäfderna. Dock förefaller det mig icke alldeles osannolikt, att dunkla häntydingar på eller reminiscenser af en dylik tro förekomma. Den i Hávamál (st. 13, jfr 14) förekommande, för nutiden ofattliga metaforen för det af Oden druckna Odrerirmjödets torde anspela på en nu försvunnen myt om ett fågelmjöd. I Skáldskaparmál⁴ finnes en mycket oredig berättelse om gudamjödets uppkomst och tidigare

¹ Jfr V. Rydberg, Undersökningar i germansk mytologi, d. 1 (1886) s. 552.

² Anf. arb. d. 2 (1889) s. 11 ff.

³ Jfr anf. upps. Midsommardaggen, s. 70—71.

⁴ Kap. 1. (Bragarædur.)

historia. H. Schück¹ har i denna framställning sett en komplex af flere myter med samma motiv. Vidare har han i de i denna mytsammanställning förekommande personnamnen Galar, Fjalar, Gilling trott sig finna häntydningar på tuppen.² Jag är böjd att dela bägge dessa hans förslagsmeningar eller åsikter. Hvad Fjalar beträffar säges det uttryckligen i Völuspá,³ att han är en tupp — tuppen i galgträdet, d. v. s. världsträdet, hvori Oden hang. I Hávamál (14) framställes han såsom gudamjödets underjordiske väktare. Jag dristar ett försök att öka sannolikhetsskålen för Schücks hypotes. Om Kvasir, hvilken Schück sammanställer med Fjalar-Fjollner,⁴ säges, att han, hvilken var så vis, att han hade reda på allt, och som for vida omkring för att meddela människorna sitt vetande, skapades ur ett kärl, hvori asar och vaner gemensamt spottat.⁵ Det synes mig icke alldeles orimligt, att denna myt kan afse framkomsten ur ett ägg — »tunnan med två slags öl». Hvad egenskaperna hos Kvasir, att han var vidtfarande och att han visste allt, beträffar, är icke blott den förra utan äfven den senare karaktäristisk för mytens och fornföreställningens fåglar. Fåglarna visste allt; därför blefvo de orakelfåglar och järteckengifvare. Ej blott antikens folk utan äfven forngermanerna på Tacitus' tid spådde af fåglarnas läte och beteende. Det är detta förhållande, som ger sagornas uppgifter om vissa personers kannedom om fåglarnas språk sin rätta belysning. Före gudarne härskade fåglarna öfver människorna, och innan man gjorde ed vid de förre svor man vid de senare, säger Aristofanes.⁶ Innan jag lämnar frågan om Kvasir såsom möjligen världsträdets väsen i fågelgestalt, må det tillåtas mig att framställa ännu ett par sannolikhetssatser. Schück framhåller, att af de tre kärl, i hvilka, enligt

¹ Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria, del 1, 1904, s. 51 ff.

² Anf. arb. o. del s. 83 ff.

³ Bugges ed. 42, 41, 32.

⁴ Anf. arb. o. del s. 77.

⁵ Föreställningen att varelser kunna uppstå ur saliv är ej främmande för folklig uppfattning. Enligt polynesisk framställning skapade gudarne sina tjänsteväsen (i kini akua) af sin spott. A. Fornander, An account of the polynesian race, d. 1, 1878, s. 83. Ur »trollens spott» alstras enligt svensk folktro stritarna (Cicadina).

⁶ Ornites 481 ff., 520.

Snorre, blodet af den dödade Kvasir göts, endast *ett* kan vara ursprungligt nämligen Odrerir. Vi kunna alltså hypotetiskt samställa de bägge »vidtfarande», för öfrigt obetydligt kännetecknade mytiska företeelserna Kvasir och Od med hvarandra,¹ och om vi i den ene se en växtlighetsdämon eller en världsträdets gudom, äfven se detsamma i den andra. Vi måste vidare i denna ursprungligen teriomorfa gudomlighet, som i sig innesluter asars och vaners väsen, se ett af grundelementen i Odens mångskiftande gestalt: växtlighetsguden, som offrande sig själf åt sig själf på världsträdet, väckes till nytt lif af mjödet ur Odrerir.²

Likasom det fornariska och isynnerhet det fornnordiska världsträdet, från hvars grenar lifsdaggen faller, i förvånande grad erinrar om fornägypternas lifsträd den heliga sykomoren, från hvars krona den i trädet inneslutna gudinnan Nut, Osiris' moder, nedgöt eller utdelade lifsämnet (dryck eller bröd) åt de hädangångne och åt växtlighets- och lifsguden Osiris själf, så påminner den fornnordiska växtlighetsgud, hvilken gestalt jag i det föregående sökt antydningssvis återställa, lifligt om den fornägyptiske växtlighetsguden. I en hymn till Osiris heter det, att denne är »världens grundämne, fullkomliga spis och näring».³ Såsom Frazer visat, är Osiris till sitt egentliga väsen en växtlighetsgud och en trädgudomlighet. Enligt en mytframställning uppgick han vid sin död i ett ericaträd, men han har ock sammanställts med andra trädarter. Så framställes å en målning gudens graf beskuggad af en tamarisk, i hvars krona en fågel sitter. Bilden bär den märkliga devisen: »Osiris själf».⁴ Fågeln är således Bennu, den ägyptiska Foinix, hvilken betraktades som en inkarnation af Osiris.⁵ Uppfattningen af vegetationsdämo-

¹ Jfr förf:s upps. Midsommardagen s. 69 i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1903.

² Hävamål 138—141.

³ J. Lieblein, Gammeegyptisk religion, d. 2 (1884) s. 50. Texten torde kunna öfversättas till ännu närmare öfverensstämmelse med häv uttalade teori. Fortsättningen af hymnen omnämner, huru Isis blir hafvande af detta ämne.

⁴ Litteraturförteckning i Frazer, The golden bough, 3:e uppl., d. 4 (1907) s. 342. Bild se Nordisk Familjebok, 2 uppl., art. Foinix.

⁵ Maspéro, Histoire ancienne, 3:e uppl., 1878, s. 48. Jfr J. H. Philpot, The sacred tree, 1897, s. 117.

nerna såsom fåglar är för öfrigt icke sällsynt. Den förekommer t. ex. hos flere stammar i Hindostan,¹ och vi skola se, att den icke heller är främmande för europeiska folk.²

Att »makten» eller »dämonen», eller, såsom vi mera nutidsmässigt äro benägna att uttrycka oss, »själen», »anden», »gudomligheten» inom ett heligt föremål eller ett heligt område antager fågelgestalt och sålunda frigör sig, synes hafva varit en vida omkring på jorden förekommande tro. Den framträder redan i den fornägyptiska litteraturen. Då guden Kunsu's bild blifvit förd till Asien och konungen af Bechten icke ville återsända den, lämnade guden i gestalt af en falk belätet och återvände till sitt hemland. Hos letterna såg man guden i fågelskepnad flyga bort, när de heliga lunderna fälldes,³ och om Svantevits beläte på Rügen vet Saxo att omtala, hurusom vid dess förstörande anden i korpgestalt lämnade bilden. Hos polynesier och peruanska indianer råder den föreställningen, att gudens ande i fågelham kan lämna sin idol, hvilken då blir kraftlös.⁴ På Gotland trodde man, att, om julkubben helt brändes upp, en gök, sommarfågeln, flög ut ur den. Skedde detta, begick man emellertid ett fel, ty sista stumpen af julkubben, hvilken alltså inneslöt trädets »makt» (fågeln), borde tillvaratagas för att lagd i humlegård, åker eller fähus och äfven boningshus bringa lycka, fruktbarhet och välsignelse.⁵ Äfven en antropomorf gudomlighet kan i fågelham lämna sin kropp. Om Oden berättar Snorre, att han förmådde såsom fågel eller annat djur lämna sin kropp, hvilken låg som sofvande eller död, medan guden sväfvade bort till fjärrliggande land.⁶ I namnen på Odens, enligt en väl senare men dock redan på brakteaterna mötande mytframställning, två korpar, Hugin och Munin, kvarlefver tydligen ett minne af föreställningen om gudens själ i fågelgestalt. I fågelham var det väl ock, enligt

¹ J. Campbell anf. i Globus, b. 5, 1864, s. 178—179.

² Se äfven anf. upps. Fågeln med segerstenen.

³ Mannhardt, Wald und Feldkulte, I (1875), s. 52.

⁴ Tylor, Primitive culture, 3:e uppl., d. 2 (1891), s. 161, 174—175.

⁵ N. Lithberg i Fataburen 1907, sid. 240; m. fl.

⁶ Heims kringla, Ynglingasaga k. 7.

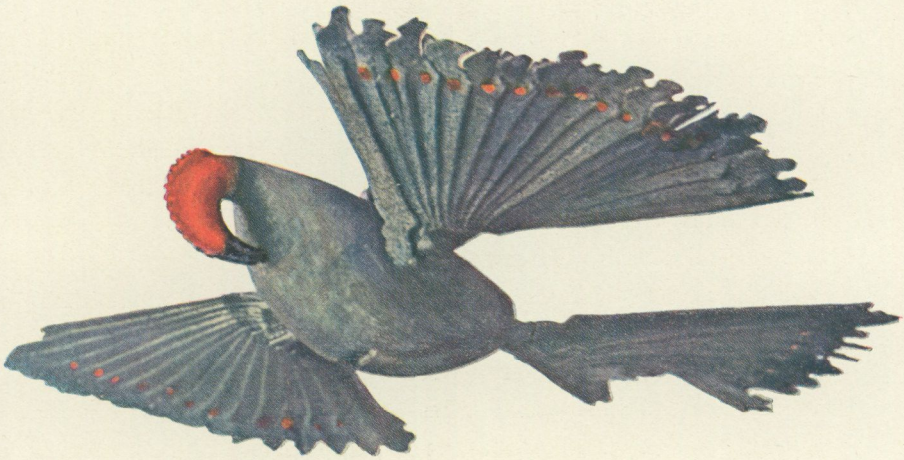
den ursprungliga myten, som Oden drack lifsmjöd ur Odrerir, medan hans kropp hang nio dygn liflös i världsträdet.¹ Den åldriga tron, att människosjälen i dödsstunden såsom en fågel lämnar kroppen, är fullt sammanhängande med den teriomorfistiska föreställningen om naturmakterna och de gudomliga väsendena såsom fåglar. Likasom trädets »makt» innebodde i trädets stam såsom en fågel, och, om trädet fälldes, flög därifrån, så lämnade människans själ i döden kroppen såsom en osynlig eller vid vissa tillfällen synlig fågel. Ett allmänt känt exempel lämnar visan om »Liten Karin». Denna uppfattning af människosjälen såsom en fågel var gammal hos fornägypterna. Själfågeln afbildades hos dem med människohufvud och har gifvit upphof till antikens siréngestalter, från hvilka, såsom Weicker² säger, en oafbruten utvecklingskedja sträcker sig till kristendomens framställning af änglarnes sjungande skaror. Enligt samme forskare uppträder i Europa den människohöfdade fågelbildden redan under mykenisk tid i fynd från Knossos på Kreta, men tillhör egentligen den eftermykenska tiden.³ Emellertid anser äfven Weicker, att tron på själfågeln, ehuru icke människohöfdad, förefunnits hos grekerna långt förut, och att den tillhör den »indogermanska» urtiden.⁴ Med den animistisk-manistiska grundåskådning, som behärskar den tyske forskaren, förmår han emellertid icke ens förutsätta, att denna »indogermanska själsfågel» kan hafva varit annat än en människosjäl, och anar icke att den också, och först, kunnat vara en »själ» i tingen, en »makt» eller en »naturdämon», som å ena sidan utvecklat sig till en ham för människosjälen och å andra sidan till en uppenbarelsform för de heliga föremålens »heliga ande».

¹ Hávamål 138—141. — Jfr Skáldskaparmál, k. 1. (sid. 75 i Finnur Jónssons edit.) Märkligt är, att, likasom Oden här berättas äga en underbar brynsten, enligt fransk folktro hackspetten innehar en underbar ört, som meddelar öfvernaturlig kraft, om man med den gnider sina lemmar. Mot denna ört bryner hackspetten sin näbb och kan sedan hacka hål ända in i kärnan på de hårdaste ekar. E. Rolland, Faune populaire de la France, 2 (1879) s. 62.

² Anf. arb. s. 19.

³ Anf. arb. s. 93 samt tillägget.

⁴ Anf. arb. s. 20.

"PELIKANER"
SVERIGE.
Omr. $\frac{1}{3}$

Bruket att i eller vid hemmet såsom en välsignelsebringande eller skyddande fetisch upphänga någon slags fågel eller bild däraf kan på flere skilda håll påvisas. I Indien, där såsom redan omnämnts uppfattningen af vegetationsdämonerna såsom fåglar förekommer, hänger man i boningshuset upp skinnet af en art hornfågel (*Buceros*), på hinduiska kallad *dhanchirya*, af *dhan* rikedom, för att sålunda tillförsäkra familjen välstånd och välmåga.¹ De i ihålliga träd häckande hornfågeln äro synnerligen egendomliga, ej blott genom sitt utseende utan än mer genom det sätt, hvarpå i trädets af dem tillmurade stam rufningen sker. På Borneo förekommer hos åtskilliga folkstammar det bruket, att prästinnor tillverka fågelbilder, hvilka ingen mer än de få vidröra, och som anses bebodda af makter eller andar. Dessa bilder hängas vid *skördefesten* i taket och höljas omsorgsfullt med brokiga dukar.²

I Europa synes seden att såsom fetischer upphänga vissa fåglar vara åldrig. Apuleius (f. 125 e. Kr.) omtalar, att man uppspikade ugglor.³ I Sachsen och Sachsen-Weimar upphänger man i fähuset eller stallet en kråka eller skata, skjuten till mars månads ingång, alltså till det gamla vårnyåret.⁴ På ön Man bevarade man omsorgsfullt fjädrarna af den vid nyårets ingång rituellt dödade kungsfågeln (*Regulus*).⁵ I Sverige är det ännu vanligt nog att öfver stalldörren uppspika en dödad skata, hök, ugglor eller annan roffågel, eller att inne i stallet upphänga en död skata.

I detta sammanhang må i förbigående beröras den af Paulus Diaconus⁶ omtalade seden hos longobarderna, att då någon af dem omkommit i främmande land, bland familjegravarna resa en hög stång med en bild i trä af en dufva i toppen. Man har i denna dufva sett en bild af den dödes själ.⁷ Härvid har man emellertid

¹ W. Crooke, *The popular religion and folk-lore of Northern India*, 2 (1896), s. 249.

² Tylor, *anf. arb.*, 2, s. 175.

³ *Anf.* i F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, 1879, s. 342.

⁴ N. W. Thomas, *Animal superstitions*, s. 255 i *Folk-lore*, XI, 1900.

⁵ *Jfr förfs. anf. upps.* Fågeln med segerstenen, s. 196 ff.

⁶ *Historia Langobardorum*. I. V, c, XXXIV.

⁷ Weicker, *anf. arb.* s. 10.

alldeles förbisett, att den resta stången (pertica) otvifvelaktigt hade lika mycket att betyda som dufvan.¹

Äfven äringsdämonen i fågelgestalt, skördetuppen (der Erntehahn), användes i Tyskland såsom en huset skyddande talisman. Sedan han vid skördefesten rituellt dödats, upphängdes han i åtskilliga orter i boningshuset och fick där kvarsitta till såningsti-

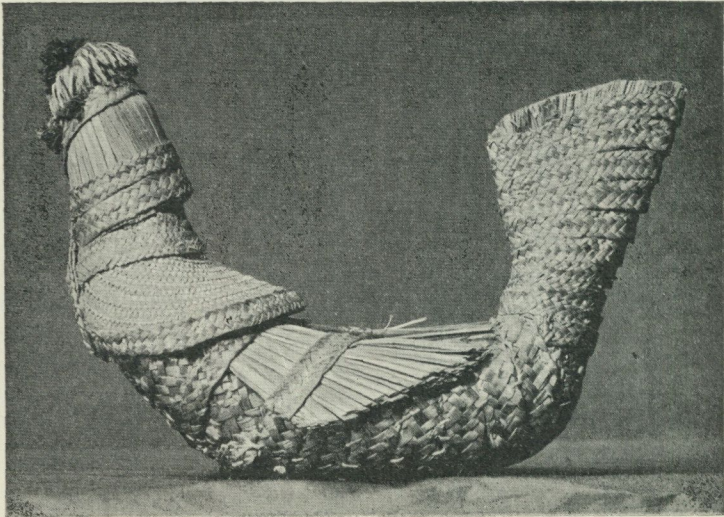

Fig. 5. Jultupp (julekyppa)
från Högsäter sn, Dalsland. Omkr. 1/s. N. M. 108,991.

den, då man blandade fjädrarna i utsädet.² Stundom ersättes den naturliga tuppen med en afbild förfärdigad af trä eller ock af papp och sädesax. Så är t. ex. förhållandet i Westfalen.³ Erinra vi oss nu, att man i vårt land allmännast kallar de i stugutaket anbragta fågelbilderna för taktuppar, kan jag ej annat än i denna benäm-

¹ Hos kunamaerna reser man under likartade förhållanden endast en käpp på den tomma grafplatsen.

² U. Jahn, Die deutschen Opfergebräuche bei Ackerbau und Viehzucht, 1884, s. 188.

³ Rochholz, Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel, 1857, s. 231; Mannhardt, Die Korndämonen, 1868, s. 13.

ning se en hänvisning till vegetationsfågeln såsom skördetupp. I själfva verket tillverkas ock i Sverige halmbilder af tuppen likasom af åtskilliga andra skördedämoner till julen. Hvad beträffar några af dessa »jultuppar» af halm är det endast benämningen som anger

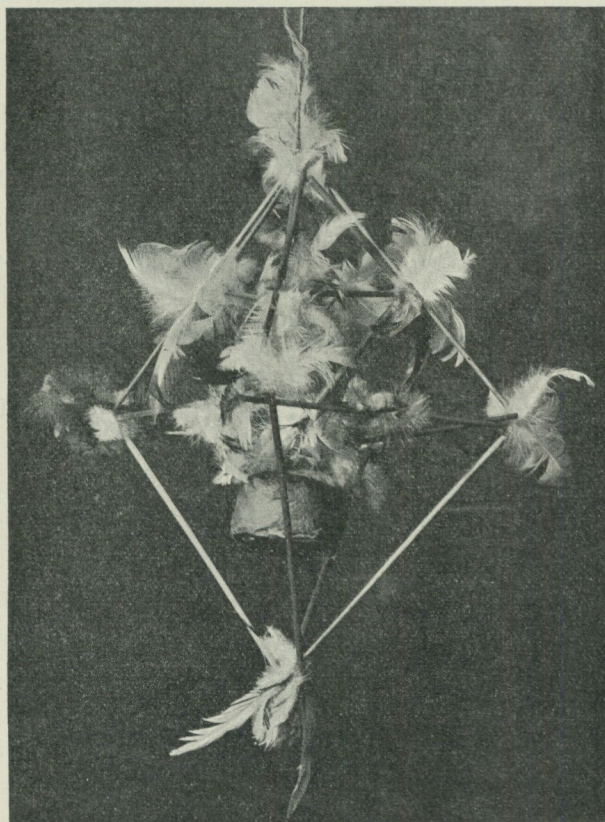

Fig. 6. Halmkrona

från Högsäter sn, Dalsland. Omkr. 1/5. N. M. 110,074.

deras innebörd, under det att utseendet saknar all gemensamhet med en tupp. Ehuru åtskilliga julhalmbilder, såsom t. ex. julbocken, i vissa orter upphängas i stugutaket, är detta, så vidt jag vet, icke förhållandet med nyss nämnda »jultuppar» af halm. Ej alltid äro jultupparna så oigenkännliga som de trebenta figurer

jag nyss åsyftat. Så har Nordiska Museet nyligen från Dalsland erhållit en jultupp af halm, hvilken, såsom fig. 5 visar, är ganska naturtroget utförd, ja till och med så naturalistiskt, att hufvudet är beklädt med verkliga hönsdun, måhända en gång ämnade att inblandas i utsädet (jfr s. 98). Samtidigt har museet från samma landskap också erhållit ett par märkliga halmkronor, sådana man ej blott i hela vårt utan ock i många andra land plägar upphänga i stugutaket. Jag kan här icke ingå på en utredning af dessa halmkronors betydelse. Måhända får jag någon gång tillfälle att särskildt behandla dem. Hvad jag här vill framhålla är, att bägge dessa kronor äro prydda med hönsfjädrar, och att å den ena inuti hänger ett näste med en af hönsfjädrar gjord fågel, som rufvar af deg bakade ägg, fig. 6.¹ Å halmkronor från andra håll finnas urblåsta ägg. Skördetuppens gamla anor intygar, utom hans eget väsende och innebörd, den bild af en tupp med stjärt af sädesax, som finnes på en grafurna i Lateranmuseet i Rom. Urnan har inneslutit askan af en Attis-präst — en gallus.²

Lika naturligt som det är, att de ursprungligen otvifvelaktigt hedniska, af halm eller af vissa kraftväxter förfärdigade och i stugutaket upphängda kronorna under kristet inflytande kunde blifva till i taket anbragta hängkors, förfärdigade af helgade palmsöndagsgrenar, lika naturligt är det, att under samma inverkan den hedniska vegetationsfågeln kunde blifva till den helige andes dufva. I Steiermark förekomma sålunda af i kyrkan på palmsöndagen vigd järnek förfärdigade hängkors med en under dem anbragt fågelbild af trä: »den helige andes dufva»³ I Schweiz bildar man af de sist skördade axen en bild af en dufva, »der heilige Geist», hvilken hemföres från åkern och sättes bakom spegeln i stugan, där hon får kvarsitta till såningstiden nästa höst, då hon gnuggas sönder och blandas i ut-

¹ Jfr förf:s upps. Säkaka och gullhöna i Meddelanden från Nordiska Museet 1899—1900.

² Frazer, anf. arb. och del, s. 233.

³ Se J. R. Bünker, Tischkreuze i Zeitschrift für österreichische Volkskunde 1907, s. 12 ff. Jfr anf. upps. Fastlagsriset, s. 271.

sädet.¹ Här är den helige andes dufva således alldeles uppenbarligen ingen annan än skördefågeln.

I förklaringen af den i boningstaket upphängda inspirationsfågeln såsom ursprungligen identisk med vegetationsfågeln synes mig ock det sydosteuropiska bruket att förfärdiga takfåglar, »den helige andes dufvor», af påskäggen finna en nöjaktig förklaring. Äfven det lifskraft inneslutande våragget var ett sommarbudskap, och, användt t. ex. såsom säagg, ett ärlingsbringande medel. Det inneslöt lifsamne,² och den därpå bildade fågelfiguren var alltså en uttrycksfull symbol för lifsamnebringaren.

Vid en återblick öfver föregående undersökning framtråda följande här nedan i korthet sammanfattade hufvudpunkter. Fåglarna synas sen en urtid hafva betraktats såsom mer än andra djur, ja mer än människorna begåfvade varelser, såsom mer än andra vetande. De foro vida omkring och sågo mycket. Man tog dem därför till och med till vittnen på sanningsenligheten af hvad man sagt: man gjorde ed vid dem (Aristofanes). Tillbaka till stenålderns stadium synes den föreställningen gå, att fåglarna äro inkarnationer af naturmakter och särskildt af vegetationsmakter. De äro gudarnes föregångare (Aristofanes). I synnerhet synes man hafva uppmärksammat sådana arter, som häcka i ihåliga träd, såsom t. ex. hackspettarna, göktitan, hornfåglarna, blådufvan. De voro de heliga trädens makter eller dämoner. Då trädet, där en sådan fågel hade sin bostad, ägnats någon viss gudomlighet, blef fågeln uppfattad såsom en dennes uppenbarelsform eller såsom ett dennes sändebud och ställföreträdare. Från denna på verklig naturföreteelse grundade åskådning utvecklade sig enligt min här framställda mening å ena sidan den föreställningen, att äfven den i andra idoler inneboende makten eller gudomligheten kunde antaga fågelskepnad, å andra sidan framställningen af den från kroppen skilda människosjälen, »makten» i människan, såsom en fågel. Såväl i sin egenskap af mycket vetande som i sin egenskap af »makt» i en fetisch eller en idol eller

¹ E. Hoffmann-Krayer, Fruchtbarkeitsriten im Schweizerischen Volksbrauch, s. 262 i Schweizerisches Archiv für Volkskunde 1907.

² Jfr L. Hagberg, Påskäggen, s. 153 i Fataburen 1906.

såsom en gudomlighets representant eller budskap blef fågeln (vissa fågelarter) en järteckengifvare, en orakelbringare.

Det heliga trädets fågel ansågs ock äga eller hafva tillgång till lifsåmnet, och då detta identifierades med de i ihåliga träd boende vildbinas honung, hvaraf hos de ariska folken den berusande, den »inspirerande», drycken bereddes,¹ blef han hos dessa folk (hinduer, greker, romare, nordbor) också betraktad som inspirationsbringaren, såsom meddelaren af öfvermänsklig visdom, en uppfattning, som väl lät förena sig med den urgamla tron på fåglarnas öfvermänskliga kunskap.

Ur dessa åskådningssätt förmenar jag, att de nytestamentliga framställningarna af Guds makts, den helige andens, inkarnation i dufvogestalt framgått. Denne torde alltså mer hafva ett europeiskt än ett asiatiskt, i hvarje fall näppeligen ett semitiskt ursprung. Likasom det heliga trädets fågel uppfattades såsom dettas väsens-

Fig. 7. Dufva med lifsbrödet.
Relief i Orlande. Efter H. Bergner.

inkarnation och såsom ett gudomlighetens budskap samt såsom en bringare af lifs- och inspirationsämnet, så är ock dufvan i evangelierna Guds kraft eller en öfverbringare af Guds kraft. Såsom sådan framträder hon icke blott vid Jesu dop och i de förut omnämnda apokryfiska skildringarna af Marias giftermål utan ock senare vid framställningar af conceptio immaculata. Hon är ock öfverföraren till människorna af det gudomliga kraftämnet, af det »lifvets bröd som nedkommer från himmelen». Å den här fig.

¹ Jfr »Såkaka och såöl» s. 252 ff. Söderblom, anf. afh. »Rusdryckerna».

7, återgifna bilden¹ ses hon sålunda från livvets träd bringa den korstecknade hostian, lifsbrödet, andens odödlighetsämne, åt de vid kunskapens träd stående människorna, representerade af Adam och Eva. Om det kärll, hvarur den heliga oljan göts, när de franska konungarne före revolutionen smordes till sin värdighet, förtäljde säggen, att en dufva år 496 bragt det från himmelen vid Klodvig den förstes dop.

I sin egenskap af vegetationsdämon blef vegetationsfågeln också ett offer för växtlighet — på sätt och vis ett offer åt sig själf. Denna åskådning synes hafva utgått från Orienten och torde hafva följt säd-
desodlingen vid dess utbredning från detta håll. Ett sådant äringsoffer blef, efter tamhönsets införande, tuppen, »der Erntehahn», på många håll bland germanska folk, och detta tuppofer vid skörden har bibehållit sig till inpå senaste tid. Växtlighetsfågeln inneslöt i sig lifsämnets, och hans blod utgöts därför på åkern och förtärdes sannolikt äfven delvis, rituellt, af de i offerhandlingen deltagande, måhända, såsom tyska namn på åtskilliga ölsorter »Bräuhahn», »Sathahn»² synas ge vid handen, uppblandadt med honung, mjöd, öl. Hos kunamaerna i nordöstra Afrika bestänkes t. ex. åkern med blod blandadt med durraöl.³ Den dödade fågelns kropp eller skinn och fjädrar bevarades däremot i boningshuset såsom en välsignelsebringande fetisch. Senare gjorde man af halm (den sista kärften) eller af trä bilder af denna fågel och uppsatte eller upphängde dem i stugorna. Det är dylika bilder, som vi ännu i dag möta i de, såsom vi sett, hos många europeiska folk förekommande takhängfåg-larna, äfven om dessa under kyrkligt inflytande ofta nog erhållit en kristen hallstämpel genom att benämnas »den heliga andes dufva», en namnöfverföring, hvilken vore så mycket mer berättigad om, såsom jag velat visa, evangeliernas heliga dufva i själfva verket, äfven den, icke är annat än en vegetationsfågel.

¹ H. Bergner, Handbuch der kirchlichen Kunstatertümer in Deutschland, 1905, s. 548.

² Se Rochholz, anf. arb. s. 232.

³ A. Andersson, Ett och annat om Kunamaerna, 1903, s. 30.

Å den till denna uppsats hörande, i färg utförda planschen äro afbildade:

Fig. 2 (N. M. nr 87,220) en takhängfågel från Jämtland, hvilken framställer den sitt eget bröst uppristande fågeln: »pelikanen». Sannolikt har fågeln en gång burit sina ungar vid bröstet, ehuru dessa nu saknas.

Fig. 3 (N. M. nr 21,978) äger ungarna i behåll. Om denna träfågels härkomst saknas tyvärr närmare uppgifter. Otvifvelaktigt är den dock inhemsk.

Märkligt är, att denna senare bild, hvilkens hufvud prydes af en kam af samma typ, som i regel utmärker de svenska hängfågeln, på halsen bär ett rödt märke, hvilket tydligen är en rudimentär kam af den typ, som ses å fig. 2. Denna röda kam, hvilken således är den äldre, har för att lämna rum fått draga sig undan till den oegentliga plats den nu innehar. Egenskapen att bära en hjässkam — att vara *aves cristatæ* — synas vara kännetecknande för vegetationsfåglar i regel, t. ex. *Picus*, *Regulus*, *Gallus*, *Pavo*, *Vanelus*, *Lynx*. För någon dufart, som i detta sammanhang kan komma i åtanke, är emellertid någon dylik hjässprydnad ej utmärkande.

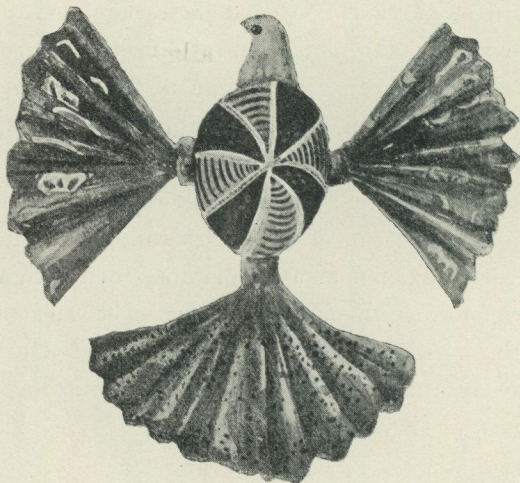

Fig. 8. Huzulisk pingstdufva. Efter W. Szuchiewicz.

Spott och spottning.

Af

Ant. Flentzberg.

Spottandet är en af vårt folks fula och snaskiga ovanor med vid utbredning och djupa rötter. Den har ända till senaste tid följt oss hvarjt vi tagit vägen; de dagarna äro icke så långt aflägsna, då en spottlåda hade sin plats vid kakelugnen i hvarje rum, ja, i själfva salongen. Då man kom under fund med, att spottandet innebar icke blott en osed utan en stor sanitär fara, visade det sig icke vara tillfyllest att upplysa allmänheten om detta för att få oseden aflägsnad, utan man måste anbringa vattenfyllda spottlådor i järnvägskupéerna samt därstädes och på allmänna platser uppsätta anslag med maningen: »Spotta icke på golvet!» o. s. v. Och det har ändå visat sig svårt att afskaffa osnyggheten.

Huru kommer det sig då, att denna vana sitter så djupt rotad? Den beror icke på tobaksrökningen eller ens på det vidriga snustuggandet utan därpå, att vårt folk under århundranden *uppfostrats* till ett spottande folk. Spott har nämligen enligt folktron uti sig en särskild kraft, det har ansetts såsom ett läkemedel och skyddsmedel. De gamle voro djupt öfvertygade därom, och modern lärde sitt barn, när och huru man borde spotta. Exempel därpå anföres i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria I: 2 sid. 107. Medlet var billigt och lätt tillgängligt — och det blef ett spottande vid otaliga tillfällen.

Jag vill nu till att börja med gifva en skildring af detta spottande och framställer för sådant ändamål i vissa grupper dels

egna iakttagelser, dels uppteckningar verkställda af mig själf eller andra. Om härvidlag ett århundrade skiljer de olika källorna åt betyder ganska litet, emedan dylika plägseder, såsom känt är, med stor trohet iakttagas under än längre tidsrymder, äfven om man vid stigande folkupplysning kan skönja en successiv frigörelse ifrån en ursprungligare gestaltning af seden. Det går åtminstone genom de efter tidsomständigheterna något skiftande formerna en röd tråd, som låter leda sig tillbaka till forntiden. Denna bärande tråd, plägsedens väsen, fattas visst icke alltid på ett fullt medvetet sätt af individen, men fasthålles instinktmässigt af känslan så mycket trog-nare och släppes i allmänhet icke, äfven om seden efter hand något omgestaltas. — En min embetsbroder, hvilken uppvuxit i ett all-mogehem, har berättat för mig, huru han såsom barn, men ett barn som gärna ville hafva sitt hufvud för sig, emellanåt gjorde invänd-ningar, när modern företog någon skrockfull handling, samt frågade henne: »Kan man inte göra på annat sätt, mamma? *Hvarför* skall man göra just på det där viset?» Moderns svar blef städse: »Man *må* göra så här.» — Detta lilla drag visar på det mest slående sätt, huru plägseder kunna bibehålla sig i det hela orubbade genom år-hundraden — man reflekterar föga eller intet öfver *orsaken*, men tänker endast på att sorgfälligt iakttaga *formen* för att med största säkerhet åstadkomma den verkan man åstundar. Formen vågar man icke ändra, seden blir orubbad.

Hvad i denna uppsats berättas är upptecknad i norra Söder-manland, om ej annan ort uttryckligen nämnes.

Hvem har icke sett sin landtliga körkarl mulna till i ansiktet samt genast spotta de tre gångerna, ifall en käring, katt eller ekorre blef det första olycksbådande mötet? Enligt somligas mening är äfven räffen en dylik olycksprofet. — Emedan körsvennen sitter till höger i kärran, passar det kanske icke alltid så väl att spotta åt rätt sida; men finnes det intet hinder i vägen, så anses det nog säk-rast att spotta *bakom sig öfver vänstra axeln*.

Ungt folk, som iakttaga denna profylax, kanske på samma gång skrattar däråt, men göra så, som de sett fäderna göra, och tänka därvid: »Det kan åtminstone inte skada.» Fullt viss om

spottandets osvikliga verkan i detta hänseende var nog icke den Fogdöbonde, som genast vände om hemåt, när han på sin Strängnäsresa såsom första mötet fick icke mindre än två ekorrar, hvilka kilade öfver vägen.

Om man möter en *väderålle*, d. v. s. det af en hvirfvelvind till ett spöklikt, spiralformigt moln uppdrifna dammet, som sveper fram öfver fältet, går det icke lika lätt att undkomma. Bäst, om man då hinner kasta sin fällknif eller något annat stål i den. Har man intet sådant att tillgå, bör man spotta tre gånger, innan man kommer in i väderållen.

Spottandet anses för öfrigt såsom en försiktighetsåtgärd eller ett kraftigt skyddsmedel vid mångfaldiga tillfällen.

Om man ser en *hästtumla*, d. v. s. en plats där en häst tumlat sig i gräset, bör man akta sig. Eljest får man värk i benen. (Västergötland.) I Södermanland har jag icke hört, att passerandet af en dylik plats skall hafva just denna verkan; men promenaden däröfver anses i alla fall så pass farlig, att man bör spotta, innan man anträder den.

I mina uppteckningar angående älfvorna¹ får man undervisning om, att man aldrig bör på marken hålla ut vatten, hvori man badat odöpta barn eller tvättat deras kläder, ej heller något slags orenlighet, innan man spottat tre gånger, så att älfvorna och andra väsen, som händelsevis äro där, måtte få tillfälle att »gifva sig i väg» och icke få orenheten på sig.

Då man sätter eller lägger sig i skog och mark, bör man först spotta för sig. Somliga göra det, äfven när de resa sig. — Samma gäller om naturalia, då det emellertid först vanligen heter: »Tvy f-n», men efteråt helt enkelt: »Tvy».

»Man spottar på stolen, innan man sätter sig, för att ej blifva smittad.» (Räaf.)²

¹ Fataburen år 1907.

² På detta sätt kommer jag i det följande att hänvisa till min källa, när den utgöres af en i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens ägo förvarad handskrift betitlad »Svenska skräck och signerier m. m. antecknade af L. F. Räaf 1863», af hvilka värdefulla samlingar benäget tillåtits mig att taga del.

Både i Småland och Södermanland iakttages att, då man kläder på sig en ny skjorta eller andra nya kläder, spotta inuti dem.

Från Östra Vingåker har berättats mig den plägseden, att man, när man skall gå till sängs, spottar i bädden med detsamma man lyfter på täcket. Detta »på det att, om något finnes där, det skall gifva sig i väg».

Hittar man något, bör man spotta på det, då man tager upp det, eller ändå säkrare, innan man rör vid det. För öfrigt är det rådligt att »spotta på hvarje plats, som ser misstänkt ut».

Källor och vatten synas särskildt vara ansedda såsom dylika ställen. Detta nog därföre, att jag, om jag dricker däraf, införlifvar vattnet med kroppen. Så anför Hyltén-Cavallius (Värend och Virdarna, sid. 262) den föreställningen, att, om någon vill dricka ur en sjö eller å, han först må »spotta för sig», att han icke må blifva förgjord af necken. Likaledes om han låter sin häst dricka ur sjön. Färdas någon öfver ett vatten — säger han — må han äfven »spotta för sig».

Samma föreställningar återfinnas i Södermanland. Hästen bör skyddas genom att husbonden »spottar för honom», då han dricker ur sjön, ja, äfven genom att spotta på betset, innan han lägger det i hans mun.

En dag omkring år 1900 kom en gammal gumma under Härsta i Toresund (N. Södermanl.) och förtrodde sig till en af de unga fröknarna. Med dämpad röst talade hon om, att hon hade »träffat för något». Hon hade varit ute i Storskogen och plockat bär, men glömt att spotta först, innan hon satte sig att hvila på en stubbe. Hon undrade, om fröken visste något botemedel. Hon erhöll malörts-droppar och kände sig lugn.

Till gengäld omtalade hon, huru farligt det var, om man underlät att spotta, när man borde göra det. En af hennes släktingar hade en gång glömt att spotta *i en källa*, innan han drack ur henne, hvilket hade till följd, att han »blef sjuk och dog efteråt».

En gammal man i Kärnbo socken hade äfven reda på detta; men han plägade spotta *bredvid* källan, och detta var tillfyllest för honom. Men kanske gaf han sig själf en liten dispens från den

strängare ritus, emedan han — starkt tuggade snus. Det var i så fall icke första gången man ackorderade med sin öfvertygelse.

Mellan att *förekomma* något ondt och *bota* ett ondt är afståndet för tanken icke stort, och hvad spottandet angår, är föreställningen om dess botande kraft sannolikt den ursprungligare. Därom vidare framdeles.

För mig personligen är just yttringen af sistnämnda föreställning om spotten den första medvetna bekantskapen med skrock: jag minnes lika lifligt, som jag såsom barn blef lifligt öfverraskad, när en gammal vänlig gumma hjärtligt tog fast mig och, innan jag visste ordet af, tre gånger *spottade mig på hakan*, och strök omkring spotten med fingret. Det skedde för att skaffa bort en *reform*, som därstädes behagat placera sig. Liknande vänskapsbevis har jag flera gånger såsom barn mottagit både med anledning af finnar och reformar.

»Nykter» spott (spotten på morgonen, innan man ätit och druckit) anses såsom ett läkemedel mot allehanda hudåkommor. Orsaken är nog den, att saliven då kännes från i munnen, hvilket uppfattades såsom styrka. Allmogen anser ännu i dag endast den medicin såsom riktigt kraftig, hvilken har en amper smak, och har alltid loford för den läkare, som kan skrifva ut sådana »starka» medikamenter. — En annan orsak var nog den, att den »nyktra spotten» efter nattens hvila icke ännu hunnit utspädas genom främmande ännen.

Nykter spott menar man skola borttaga till och med så obehagliga tingestar som liktornar. (Taxinge.)

Spotten af ett »söndagsbarn», det vill säga — enligt berättarens mening — ett barn som är födt mellan kl. 12 och 1 under natten till en söndag, har en särdeles kraft. En gumma förtäljde nämligen för mig, att hon haft en reform på ryggen, men ej kunnat blifva af med honom, ehuru hon försökt en mängd olika medel. Först när hon kunde förmå ett söndagsbarn att tre gånger spotta på det onda och stryka omkring spotten, gick utslaget bort. (Fogdö.)

»Stolsteg», allmännare kalladt vagel på ögat, »kommer däraf, att man ser en upp- och nedvänd stol och ej spottar på den». Det bo-

tas, om man med en trefot borrar tre gånger framför ögat och hvarje gång spottar genom densamma. — Så berättar Carl Rosander i Sv. Familjeboken, andra bandet.

»Harbragda» är en annan ögonsjukdom. Om den har lika mycket att göra med harens bragder som stolsteget med den upp- och nedvända stolen, vet jag icke; men den botas liksom stolsteget medelst järn (här snarare stål) allt under spottande. Klarhet angående proceduren får man genom följande skildring.

En gumma i Turinge socken kom på besök till en grannhustru, hvarvid utspann sig följande samtal.

»Guda, kära du.»

»Hur står de te me dej?»

»De ä inte bra: ja ha fått harbragda i ögo» — hvitögonen voro inflammerade — »och ja ha just kommi nu te dej för att du ska hjälpa mej te bli af me't.»

»Inte kan ja de.»

»Gör bara som ja säger.»

Därpå lade sig den sjuka raklång på golfvet med hufvudet på tröskeln. Den andra gumman skulle taga en yxa, spotta tre gånger, hugga tre gånger i dörrkarmens öfverstycke sägande: »Ja hugger å ja hugger». — Den sjuka skulle fråga: »Hva hugger du för?» — Den andra hugger åter tre gånger svarande: »Ja hugger de röda ur de hvita» samt spottar tre gånger. — Den liggande frågar åter igen: »Hva hugger du för?» och den andra hugger ytterligare tre gånger, svarande: »Ja hugger harbragda ur dina ögon» samt spottar de obli-gatoriska tre gångerna.

Af hvad som berättats kan tyckas, som om det vore bra att spotta på allt möjligt. Så är dock icke händelsen: man bör akta sig åtminstone för att spotta i elden. Gör man detta, får man blåsor på tungan — så säges i Södermanland. — »Spottar man i elden, uppsvälla blåsor på tungan, om hon förut är ren; annars botas hon» — har Rääf antecknat.

En särskild uppsats skulle kunna skrivas om botande af hästsjukdomen kolik, af allmogen åtminstone i Småland, Öster- och Västergötland kallad *floget*, och vid hvilken kur spott ingår såsom

det kraftiga botemedlet. Det må emellertid för vårt ändamål vara tillfyllest att anföra några läsningar, hämtade från Rääfs förut angifna samlingar.

En lyder sålunda:

Oden står på bergen,
han spörjer efter sin fåle;
floget har han fått.
Spotten i din hand och i hans mun;
han skall få bot i samma stund.¹

Härunder ledes den sjuka hästen kring en jordfast sten tre gånger, medan man tre gånger uppläser förenämnda ord och vid hvarje hvarf spottar i sin egen hand samt i hans mun, ur hvilken man framdragit tungan, som under förrättningen kvarhålles med ena handen.

En variant till den nyssnämnda har följande lydelse:

Frigge frågade då:
»Huru skall man bota den floget får? —»
»Spotta i hand och slå honom på mund;
han skall få bot i samma stund.»

Ännu en dylik läsning, ehuru synbarligen af sent datum, må anföras:

Jeppe på berget sporde onde anden till,
hvad som botar för floget.
»Hattebo-öl! spotta i mun, bott i samma stund!»¹

Man spottar under denna läsning tre gånger i hästens mun.

»Hattebo-öl» är med all säkerhet ingenting annat än en känning för spotten. Ty hattebo är det bo, som har hatten till tak, d. v. s. hufvudet, och ölet, som finnes i »Hattebo» källare, är spotten i vår mun. Så förstår man svaret, att »Hattebo-öl» kan bota, på samma gång som svaret innehåller den skämtsamma anspelningen på, att Jeppe brukade »taga öl för ärende».

¹ Mun och stund hafva nog lästs »mun» och »stun».

Vi öfvergå nu till en annan intressant cykel af föreställningar, i hvilka spotten spelar en viktig roll.

Någon *hvitorm* har jag icke sett, men väl hört berättas, att en sådan är mycket bra att ha, emedan »han kan draga till sin ägare denna världens goda, så att pengar och ägodelar aldrig mände tryta». Konsten är blott att hitta på en sådan. Alldeles omöjligt lär detta icke vara, ty det berättas om folk, som ägt ett dylikt underdjur, fastän de naturligtvis aldrig få visa det, och det finnes äfven vägledning för den, som vill söka reda på en *hvitorm* åt sig. Om man gräfver under en ek, som under vintern behåller sina löf, så kan man finna det dyrbara djuret. Somliga hafva berättat mig, att han kan finnas till och med under buskar, hvilka under vintern ej fälla löfven. Han ligger under själfva »hjärtrotten».

Sedan man funnit ormen, variera berättelserna om dess användning. En man från Länna socken i Södermanland uppgaf, att den skulle kokas i »lyckt vatten», d. v. s. i vattenfylld gryta med locket på, hvarvid den första, som lättade på locket och förtärde af spadet, blef »allvetande».

Från Dillnäs har berättats för mig, att *hvitormen* också kan förvaras lefvande, då han åt sin ägare »drar» pengar och annat godt. Hans fordringar tyckas emellertid stå i omvänt förhållande till hvad han gifver, ty till bostad begär han endast en dosa och till lifsuppehälle »tre nyktra spottar» hvarje dag. Får han icke dessa, så drar han ifrån en lika mycket, som han förut dragit till en. — Min sagesman, en gammal man, uppgaf, att han i sin ungdom från flera personer hört detta om spotten.

En annan med denna besläktad folkföreställning är följande.¹

När tuppen värpt, skall man taga ägget² och bära det i vänstra armhålan, tills det kläckes; men bör man, då man börjar rufva ägget, önska sig, antingen man vill hafva mycket penningar eller blifva så stark och duglig i fejder, att ingen kan öfvervinna en.

¹ Liksom den första *hvitormshistorien* berättad för mig af hemmansbrukaren Oskar Eriksson i Kärnbo. Själaf har han berättelsen från en soldat Länn, död 1877 omkring 90 år gammal.

² »Tuppägg» kallas verkligen det förkrympta ägg, som en höna emellanåt lägger, när hon slutar upp att värpa.

Varelsen, som kommer fram ur detta ägg, kallas »spittus».¹ Han förvaras i en *dosa*, som bäres i venstra västfickan, och skall han ha till föda en »nykter spott» hvarje dag.

Från Åsbo församling i Östergötland har berättats för mig en liknande historia, men med den inskränkningen, att sagesmannen icke kunde yttra sig om den nyktra spotten, hvaremot åtskilliga nya moment tillfogades. Först och främst värpte tuppen mycket sällan — han mindes ej med visshet, om det skedde hvar *nionde* eller *tionde* år — och då på en viss natt — *hvilken* natt kunde han ej heller påminna sig. Varelsen kallades där »spirtus» och skulle förvaras i en ask »nära hjärtat», »men var mycket farlig att bära». Fastän det icke uttryckligen uttalades, ansåg berättaren föreställningen bland folket vara den, att spirtus var identisk med hin håle.

Jag erfar, att spittus varit känd och värderad äfven i Västergötland, där han ansågs vara »bra att ha till litet af hvarje». Om hans härkomst visste min sagesman från nämnda landskap (Saleby församling) icke att berätta något; men så kunde han i stället förtälja en nästan lika intressant sak: man kan meddela sig med spittus och få upplysningar om ett och annat som är nyttigt att veta. »Spittus, ser du någonting? Spittus, hör du någonting?» så lät det. Spittus tycks således vara nästan lika bra som spadet på hvitormen, hvilket gaf allvetenhet. — Spittus i Västergötland förvaras i en ask. — Ända upp i Helsingland lär han vara känd under namnet »sperritus».

Efter hvad jag vid närmare efterforskande förnummit, lefva nog *minnen* af spiritus-föreställningen kvar på flera håll i Södermanland. Därvid har chiffonjén uppgifvits såsom förvaringsrum i stället för vänstra västfickan eller hjärtrakten, som nog äro de ursprungligare. Vidare har jag erhållit bekräftelse om spotten såsom denna varelses näringsmedel. Slutligen har jag råkat en sagesman, hvilken *sett* en spiritus, som gjort sin herre till ägare af ett par tiotusental kronor, från att förut vara en fattig man. Men det besannade sig här hvad

¹ Förvanskning af »spiritus».

min berättare från Östergötland förtäljde, att spiritus var en »mycket farlig» vän: den gynnade ändade sitt lif såsom en själfspilling. — Utseendet af den lilla varelsen i dosan beskrefs dels såsom »en skalbagge», dels såsom »ett litet benrangel i en dosa».

Vi förflytta oss nu från fantasidjuren och deras kraftföda, spotten, till ett område där materialet för undersökningen är mera påtagliga företeelser.

Har du observerat den landtlige arbetaren, huru han bär sig åt, när han begynner ett arbete? Vare sig det är spaden, yxan, spettet, härfven, plogen eller åran han skall föra, spottar han först i den ena eller bägge händerna samt gnuggar omkring spotten i dem båda, innan han fattar verktyget och begynner arbeta. Man kunde tro, att spotten skulle afse att mjuka upp de valkiga händerna eller göra, att verktyget icke slant i handen; men detta motsäges däraf, att icke någon större mängd af vätskan behöfver användas, utan är det lika bra, om endast en *antydning* till spottning sker. Jag har för öfrigt direkt frågat arbetare om anledningen till denna handling och därvid fått svaret, att man icke afser något för arbetets yttre underlättande, utan att det endast är en uråldrig plägsed, som man alltid iakttager, ehuru man icke vet, hvarför man bör göra det. — Med detta bruk hafva vi att sammanställa det till ordspråk vordna uttrycket »spotta i händerna och ta bättre tag».

Närmast liggande nyss påpekade tillfälle, då man bör spotta, är hvad tvänne slagskämpar, ifall de hinna det, pläga iakttaga, innan de drabba samman och bulta på hvarandra med knytnäfvorna: du kanske har sett, huru de, medan de ännu gräla och hota, spotta i högra handen, innan de knyta den och rusa på hvarandra.

Med det vanliga bruket, att en metare, helt enkelt sägande: »tvy!» spottar på masken, är numera förbunden endast tanken, att det gifver fisklycka; men den ursprungliga afsikten med denna handling var visserligen att skydda betet mot förgöring af necken eller andra onda inflytelser från väsen i vattnet eller ock att göra betet kraftigt lockande. Eller ville man vinna båda dessa syften.

På tal om spottning bör man också ihågkomma vissa lekar, hvori ingår att taga fatt hvarandra. Har man hunnit ett mål eller vill utgå ur leken, spottar man och ropar: »Tvy fri».

Uttrycket »tvy dig!» ofta beledsagadt af spottande samt till exempel ett omdöme sådant som detta: »Han är så usel, att jag icke en gång gitter spotta åt honom», innebär endast ett djupt förakt och har sannolikt intet alls med här afhandlade skrock att göra. Det hör till ett annat begreppsområde.

Vid så mycket spottande, som af dessa gamla föreställningar tillrådes, kunde det ju lätt olycka sig, så att spotten fölle på en själf. Det betydde, att något förargligt skulle inträffa. Men lyckligtvis fanns det då medel att förebygga detta: man bultade sig tre gånger i ryggen. Eller man slog sig med båda händerna ett kors i korsryggen. Detta sista är nog det ursprungliga och den enkla bultningen en förenkling af korsbultningen.

Att dessa föreställningar, äfven om de uti tillämpningen antaga en viss tidsfärg, äro till sitt väsen mycket gamla, kan man sluta till redan däraf, att de ägt så allmän utbredning bland vårt folk och följt det vid snart sagdt allt dess görande och låtande: i arbetet, vid hvilostunderna, på färdvägarna, i skogen, på sjön, vid källan, i stallet, i stugan, hela dagen igenom ända från morgonen, då man gaf hvitormen sin nyktra spott och kanske spottade i den nya skjortan, ända till aftonen, då en af de sista, viktiga handlingarna blef att genom en spottning tillförsäkra sig ett lugnt nattläger. En sed, hvilken så som denna en gång varit *allmän folksed* och oaktadt århundradens inflytande af kristen tro och allsidig folkupplysning icke kunnat helt bortarbetas, utan liksom kardborrar ännu här och där hakar sig fast vid den svenska allmogedräkten, ja bevars, äfven vid mycket bildadt folks habitus, en sådan måste hafva uråldriga anor och sannolikt sin rot i någon religiös föreställning, och då naturligtvis en hednisk, ehuru, såsom jag framdeles skall visa, i någon mån påverkad af kristet inflytande. Det finnes verkligen en sedvänja, och denna just af kristet ursprung, hvilken, oaktadt sin stora olikhet, i det praktiska lifvet har många beröringspunkter med spottningen och liksom denna följt vårt folk under arbete och hvila da-

gen igenom, följt det så under århundraden och ännu träder fram här och där — jag syftar på *korstecknet*. Detta rituella bruk användes en gång i vårt land lika flitigt som det afhandlade, sannolikt äfven detta ursprungligen ett rituellt. Men antecknas bör, att de båda under århundraden användts ej blott bland samma folk utan ofta af samma individer, och att, när de i våra dagar ändtligen hålla på att helt utplånas, det förefaller, som om den hedniska sedvänjan med större seghet hölle sig kvar.

Ofvan antyde jag min mening, att spottandet ursprungligen varit ett rituellt bruk, d. v. s. såsom ett moment ingått i den hedniska offerritualen, men sedan därifrån lösryckts och användts i visst syfte äfven vid andra tillfällen än den sollenna kulten, alldeles såsom korstecknet från att ingå i den kristna ritualen blifvit äfven för sig ett bland de kristna i alldagliga lifvet ofta användt tecken eller medel, ej sällan i liknande syfte som spottandet. Några skrockfulla handlingar, vi från senare tider känna och i hvilka spottandet ingår såsom ett mer eller mindre viktigt moment, hafva verkligen andra moment, som påminna om *en handling inför altaret*. Rätt belysande torde den offerhandling vara, som jag i Fataburen år 1907 sid. 15—16 skildrat. Där gäller det ett offer åt älfvorna: det frambäres vid älfkvarnen en torsdagskväll i solgången, det utgöres af en rätt omständlig ceremoni med »smörjning» af offerstenen, »läsning» och nedläggande af offrets »nio sorter» i offerskålarna; det hela afslutas med, att kosmerskan *spottar* en gång utmed stenen och, ifall hon riktigt förstår sin sak, tyst aflägsnar sig. Spottandet utgör således avslutningsakten, en bekräftelse åt handlingen — ett hedniskt »amen». — En bland Rääfs i denna uppsats återgifna skildringar har kanske också bevarat spår af en akt inför altaret, den, i hvilken hästen, som skall botas från floget, högtidligt ledes »tre hvarf omkring den jordfasta stenen», medan spottningshandlingen utföres. Däri, att man för att söka bot för sin häst leder honom fram till Odins altare, ligger intet anstötligt, emedan hästen är helgad åt Odin, är *hans*, hvarför det också i läsningen heter, att Odin, stående på bergen, liksom i medömkan »spörjer efter sin fåle».

Ifall, såsom jag sökt göra troligt, dessa föreställningar sträcka sina rötter tillbaka i hedenhös, borde de också i vår äldre nordiska litteratur hafva satt något märke efter sig. Vi återfinna verkligen en spotthistoria i Snorres Edda, hvarest läses:¹ »Gudarna hade ofred med det folk, som heter vaner; men de bestämde sinsemellan en fredlig sammankomst och gáfvo lejd på så sätt, att båda parterna gingo till ett kärl (kar) och spottade dit sin spott. Men vid skilsmässan togo gudarna, som ej ville låta detta lejdemärke, griðamark, förfaras, och skapade däraf en man. Han bär namnet Kvaser och är så kunnig, att ingen kan spörja honom om sådana saker, att han icke vet besked.»

Om vi fästa oss vid berättelsen sådan den föreligger hos Snorre, är det framför allt följande moment, som hafva sitt särskilda intresse för vårt ämne:

1. Vid en fredssammankomst mellan två makter, som legat i strid med hvarandra, *bekräftas fredsslutet genom spottande i ett kärl.* Till yttermera visso kallas spottblandningen ett *lejdemärke*.

2. *Ur denna spott skapa gudarna en man, och denna i visst hänseende utrustad med så eminent begåfning, att han går upp emot gudarna själfva.*

Vi känna genast på oss, att vi här skulle kunna få utgångspunkter till förklaring af spottandet, och vi inse snart, att en hel del företeelser på detta område rätt klart belysas från endera af de två synpunkter, vi nyss fixerat med afseende på Kvaserhistorien.

Det första momentet behöfver ingen förklaring — spottandet är bekräftelsen på fredsslutet, spottblandningen är det *ursprungliga* lejdemärket, Kvaser är *samma lejdemärke i starkare konkrescens*. Spottandet skulle i så fall beteckna ett fredsslut och spotten vara lejdemärket mellan oss och våra vedersakare; och detta låter ju tänka sig. Men fränsedt att vi liksom gudarna hade allt skäl till fruktan, att detta vanskliga lejdemärke lätt skulle »förfaras», så återstår dels den olägenheten, att vi icke här äga samma förmån gent emot våra fientliga makter som gudarna gent emot vanerna, nämligen att se,

¹ Öfversättningen benäget af professor Noreen.

om äfven vår motpart behagar spotta till tecken, att han vill sluta fred, dels det förargliga förhållandet, att denna förklaringsgrund icke nöjaktigt passar in på andra fall inom spottandets vidsträckta område. Lejdförklaringen är till exempel alldeles främmande för hvitormshistorien, passar dåligt vid alla de tillfällen, då det säges, att man genom spottandet vill drifva bort något eller åstadkomma, att otyget gifver sig i väg. Situationen är för öfrigt ofta sådan, att ingen tid gifves till parlamentering och fredsslut, utan fordras ett ögonblickligt handlande, såsom när man antingen *straxt* måste kasta knifven eller spotta för att afväpna eller oskadliggöra den framhvirflande »väderållen»; det gäller försvar eller helst öfvermakt gent emot de fientliga makterna. — Det är icke omöjligt, att åskådningssättet i vissa fall påverkats af sådana motiv som Snorres lejd-motiv och kanske direkt af hans berättelse. Men mera tillfredsställande måste förklaringen blifva, om alla eller åtminstone de flesta företeelserna på detta område kunna hänföras till *en enda* förklaringsgrund. Och må vi nu se till, om icke just från den andra fixerade synpunkten i Snorres berättelse faller klart ljus öfver hela området.

Vi påminna oss dess innehåll: ur spotten skapa gudarna en man med åtminstone i visst hänseende gudalik begåfning. Enär det icke på något sätt angifves, att gudarna vid Kvasers skapande hemtade material från annat håll, utan det uttryckligen heter: de »skapade därpå en man», så måste det mäktigt potentierade lifvet hos honom hafva sin källa i det ämne, hvaraf han skapades — spotten. Det heter icke, att gudarna till exempel göto något af sitt blod i detta grundämne, hvaraf Kvaser danades; de endast därpå skapade honom, de omformade ämnet till en man; lifsprincipen och kraften förefunnos i grundämnet — så måste vi fatta meningen i Snorres ord. Det är uppenbart, att han tänker sig spotten såsom *lifssaft*, *lifskraft*.

Man skulle kunna framkasta den frågan, om spottblandningen här har sin kraft därigenom, att den innehåller gudars spott. Jag menar, att man här på sin höjd kan tänka sig en *gradskillnad* mellan gudomligt och mänskligt; men med afseende på vårt föreliggande ämne är det nog att fasthålla denna tanke i Kvaserberättelsen:

Spotten är lifssaft, spotten är lifskraft, spotten är lif och kraft. Och jag vill här framställa den meningen, att berättelsen om Kvaser innehåller en eller flera myter, hvilkas syfte är att undervisa, huru som spotten kan innehålla lifssaft, underbar kraft, trollmakt.

Men om Kvasermyten tillkommit för att lämna svar på denna fråga, måste en folkföreställning med väsentligen samma innehåll redan vara förefintlig och stadgad. På folkets läppar låg frågan: Huru kan människans spott innehålla lifskraft? — Svaret, myten lämnade, var detta: Jo, ur spott har till och med en Kvaser kunnat skapas. — Där förelåg kanske också denna fråga: Hvarför skall man spotta till exempel vid afslutandet af en offerhandling? — Svaret lydde: Emedan spotten är kraft och spottandet bekräftelse.

Har Kvasermyten tillkommit för att lämna svar på detta spörsmål, måste, såsom vi nyss påpekat, en folkföreställning med detta innehåll redan vara förefintlig och stadgad. Och vi fråga oss då: Huru har föreställningen om spotten såsom lifssaft och underbar kraft kunnat uppstå? Förklaringsgrunden är säkerligen *rent naturlig*, men vittnar om en gryende spekulation hos naturmänniskan eller — om vi hellre vilja uttrycka det så — den ligger i följande iakttagelse. Spotten i vår mun har ett nära samband med det friska, kraftiga lifvet hos oss: samtidigt med att vi angripas af sjukdom, feber och mattighet, förtorkas spotten i vår mun, och vatten kan icke ersätta den; när hälsa och krafter komma åter, afsöndras åter saliven på sitt normala sätt. Den saftiga eller torra tungan är ofta ett symptom af lifvets kraft eller svaghet; vi kunna betrakta den som en barometer för den stigande och sjunkande lifskraften, emedan de två ofta följas åt. Men för en människa på naturbarnets ståndpunkt gick det så lätt att förväxla orsak och verkan: så vardt spotten ansedd såsom lifssaften eller en vätska, hvori lifskraften bodde.

Denna iakttagelse tillämpad i praktiska lifvet fick följande utseende: Om du tillförer denna lifssaft till det sjuka stället eller den sjuka varelsen, så måste den verka helande och stärkande. Så blef spotten *botemedlet* för reformen, floget eller andra åkommor. Vid botande af floget är särskildt att beakta den i läsningarna åter-

kommande anvisningen, att spotten riktigt noga skall *in i munnen* eller genom *slag* fästas därvid, naturligtvis på det att lifssaften skall införlifvas med den sjuka hästen och ersätta den kraft, han synes hafva förlorat.

Gömmen spotten min lifskraft eller ursprungligare: är denna min lifskraft, så när min kraft dit min spott når, äfven om min näfve icke räcker dit, och så kan jag genom kraften i min spott nå äfven de varelser, hvilka osynliga omgifva mig i luften eller lagt snaror och otyg i min väg. Då jag »spottar för mig», är det en varning såsom till älfvorna, att de skola gifva sig undan för orenheten, som jag ämnar slå ut, hvadan, om de icke taga sig i akt, de få skylla sig själfva samt icke hafva rätt att straffa mig genom någon »älfvablåst». Eller innebär spottandet en hotelse utslungad mot de onda makterna, en kraftyttring, hvarmed jag drifver undan dem, slår ned dem eller oskadliggör deras konst. Detta medel skulle då verka lika sönderriivande och betvingande som den skarpa kniven, hvilken jag kastar mot »väderållen» eller min fiende, när jag varsnar honom och misstänker, att han vill gå till anfall.

Eller ock är det möjligt, att vi få betrakta spottandet såsom ett bud om annalkandet af min egen person (då främst fattad såsom min kroppsliga varelse), ett tillkännagifvande af ungefär detta innehåll: »Gifven eder undan — ty här kommer jag.»

Härvid må vi lägga märke till betydelsen af namnet Kvaser. Schück säger härom i sina Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria sid. 70—71: »Namnets betydelse har hittills icke varit klar. Men Noreen har upplyst mig om följande. I motsats mot hvad som vanligen skrives heter ordet icke *Kväsir* utan *Kvasir* och detta ord är troligen besläktadt med 'kväsa' och med 'kvasa', som i nordiska dialekten betyder 'pressa saften ur'. Namnet skulle då betyda 'den, ur hvilken man pressat musten', och detta passar ju förträffligt för den, hvars blod man pressat ut i en offerskål. Äfven detta namn antyder sålunda, att salivepisoden icke ursprungligen tillhört myten.»

Jag äger på intet vis några förutsättningar att kunna bestrida professor Schücks här citerade slutsatser, men dristar framställa ett

par frågor: om Kvaser eller Kvasir betyder »den, ur hvilken man pressat musten», kan då icke detta genast omskrifvas till »den, som ingen must har», »den mustlöse», »den kraftlöse», eller kan det icke med begagnande af betydelsen i det nyss nämnda, enligt Noreen troligen besläktade »kväsa» då öfversättas med »den kväste»? Men frågas i så fall ytterligare: blir detta ett lämpligt namn på mannen, som ingen förmådde kväsa åtminstone genom att ställa frågor till honom, hvilka han ej kunde besvara? — För min del anser jag knappast troligt, att ett namn med slik betydelse skulle gifvits åt *den* mannen. — Men jag dristar ytterligare framkasta följande konjekturer. Då vi uti vårt fornspråk på goda grunder kunna förutsätta ett verbum *kvasa*, så borde ett därur deriveradt substantivum *kvaser* betyda »den som pressar ur saften» och i öfverflyttad bemärkelse »den som kväser» (= *kväsaren*), alldeles såsom *herder* betyder »den som herdar» (= *herden*), *lækner* »den som läker» (= *läkaren*), *Fafner* »den som famnar» (= ormen som omsluter, ringlar sig omkring). — Eller också torde man med samma rätt kunna förutsätta ett i fornspråket befintligt substantivum *kvas*, hvilket borde betyda »det frampressade», »den utpressade saften», det vill här säga den ur spottkörtlarna eller ur munnen frampressade saliven. Namnet Kvaser, härleadt härifrån, skulle då vara en ursprungsbeteckning för detta väsen och liktydigt med *spottmannen*, *spottguden*. — Jag är tveksam om, hvilkendera af dessa konjekturer är att föredraga. Böra vi fasthålla den förra, det vill säga Kvaser liktydigt med *kväsaren*, så passar detta alldeles utmärkt i stycke med den *sekundära* uppfattning, jag önskar urgera åt spotten, nämligen den af *kraft* i allmänhet, under det att betydelsen lifssaft, lifskraft var den primära. Spottandet blir då den handling, hvarigenom jag *kväser* de onda, fientliga makterna. — Eller var det kanske så, att jag genom spottandet åkallade Kvaser, offrade åt spottguden och tog honom till hjälp? Frågan må vara framkastad.

Vi finna emellertid, att den fingervisning, som jag trott mig finna i Kvasermytens senast behandlade andra moment, föreställningen om spotten såsom lifssaften, ger ur en enda grundtanke en ganska tillfredsställande förklaring till de bruk och föreställningar,

beträffande hvilka vi hittills provvat den, först de tillfällen, då den användes såsom läkemedel, därefter de, då man »spottar för sig», det vill säga, då den användes såsom ett profylaktiskt medel eller en besvärjelse, i hvilket syfte medlet synes flitigast hafva brukats. Betydelsen besvärjelse ligger sannolikt däri, då det användes såsom avslutningshandling vid ett offer. Men vi skola snart finna, att hypotesen lämpar sig lika bra till förklaring på öfriga håll.

Då det blir fråga om hvitormen och spittus är ju saken så godt som genast klar.

Vi erinra oss, att hvitormen ägde makt att skänka allvetenhet och rikedom. Men själf måste ormen äga minst så mycket, han kan gifva bort. Hvitormen måtte således tänkas såsom en inkarnation af gudomsmakten. Detta hans väsen framträder äfven i ett annat drag: beskaffenheten af hans vinterliga tillhåll — det under vintern löfbärande trädet eller busken, som midt i dödande vinter och drifvor visar sig äga åtminstone så stor lifskraft i behåll, att vintern, dödsmakten, icke förmår rycka bort dess löfverk, må vara att detta icke bär samma färg som under sommartiden. Sammanhanget mellan hvitormen och den löfkläddda eken är nog icke det, att djuret valt dess rötter till sin vinterbostad, emedan den stod fagrare än andra ekar, utan tvärtom att eken mäktar behålla sina löf, emedan ormen hvilar under dess hjärtrot: ormens intima beröring med roten meddelar trädet något af djurets lifskraft. Så sker icke med träd, under hvilka andra djur redt sina iden. Alltså måste hos detta djur lifskraften vara på ett utomordentligt sätt potentierad. Hvitormen äger således utom sina öfriga underbara egenskaper denna, att lifvet på ett öfvernaturligt sätt är koncentreradt hos denna lilla varelse i dosan. Det är någonting af gudamakt och gudalif hos hvitormen.

Men folktrons makter behöfva mat liksom människorna själfva. Det måste vara motsvarande kraft i den föda, som skall kunna underhålla ett kraftigt lif; en sådan varelse som en hvitorm måste naturligtvis hafva en passande föda med verkligt koncentrerad lifssaft uti sig. När spotten ur människans mun utses därtill såsom den

mest lämpliga, utsäges därmed otvetydigt, att den är lifssaften, lifskraften i en af dess mest koncentrerade former.

Samma resonemang äger sin tillämplighet i fråga om Spittus.

Vi hafva förut sammanställt spottandet med den skarpa knifvens slungande mot en fiende. Där riktas kraften mot osynliga fiender och appliceras på dem såsom ett slag, ifall de icke gifva sig på flykten. Ett annat sätt för kraftöfverföring möter oss, då vi se arbetaren spotta i handen, innan han griper verktyget, eller slagskämpen göra samma manöver, innan han slår till. Det innebär en kraftöfverföring från kraftkällan till den punkt, där kraften nu bäst behöfs.

Där spottandet ingår i folklekar, och man genom spottandet försäkras sig om att ej vidare kunna tagas, torde tankegången vara den, att man genom spottandet har *värjt* sig för motsidans lekkamrater. Ropet, som sker jämte spottandet, bör i så fall lyda: »Tvy! — fri.» Man är nu fri, ingen kan taga en. Gör någon det, är det ej giltigt.

Härmed tror jag mig hafva ådagalagt, att den uppställda hypotesen sprider ganska nöjaktig klarhet öfver afhandlade område. I en följande uppsats skall jag måhända blifva i tillfälle att vidröra några andra skrockfulla föreställningar, som jag anser hithörande och gifva ny bekräftelse åt den framställda hypotesen om spotten.

Angående föreställningen om de följder, hvilka spottande i elden kan hafva med sig, vågar jag icke uttala någon bestämd mening. Sannolikt bör man dock härvidlag fasthålla, att äfven elden är en makt och en helig sådan. Kommer jag såsom en sjuk varelse med *oren* tunga och spottar i elden, anser eldsmakten mig såsom en hjälpsökande och spottningen såsom en åkallan, hvarföre elden bränner upp orenheten och sjukdomen, som jag genom spottandet kastat i elden, och — tungan är botad. Spottar jag däremot i elden med ren tunga, sålunda utan att behöfva eller åkalla eldsmaktens hjälp, har jag ju endast i onödan stört denna heliga makt och visat ringaktning för densamma, så vida icke här rent af en från annat håll kommen och helt olika föreställning om spottandet spelat in, spottandet såsom uttryck af *förakt*, hvarom vi senare få anledning att

tala. Jag har i så fall emellertid gifvit eldsmakten orsak till vrede — och den straffar mig genom »hettblemmorna» på tungan. Detta namn på dylika små blåsor tyder sannolikt på deras samband med elden.

Jag antydde i början af denna uppsats en mening, att, på samma gång här för visso föreläge en ursprungligen hednisk ritus, den afhandlade seden sannolikt rönt påverkan af bibliska berättelser. Tydligtvis tänkte jag härvid dels på Markus skildring af, huru Jesus botar en döfstum genom att spotta och röra vid hans tunga (7: 33) samt den blinde i Betsaida genom att spotta på hans ögon och lägga händerna på honom (8: 23), dels på Johannes skildring (9: 6), huru Herren botar den blindfödde mannen genom att spotta på jorden och göra en deg, hvilken han smörjer på hans ögon.

Att Jesus själf icke betraktade spotten såsom läkemedel, utan endast betjänade sig af den såsom en hjälp att komma i rapport med dessa sjuka, döfstumma och blinda, och verka på deras tro, emedan han icke kunde meddela sig med dem såsom med andra, behöfver knappast sägas. Man kan ej heller påstå, att han genom sitt tillvägagångssätt anslutit sig till någon bland sitt folk gängse föreställning, i ty att i gamla testamentets skrifter spottning genomgående betraktas endast som ett uttryck af *förakt*. Men klart är, att, då dessa Jesu under berättades för en hednisk åhörareskara eller eljest för människor på en naiv ståndpunkt, de fäste sig vid det yttre i handlingen och ansågo själfva spotten som läkemedlet. Jag menar nu icke, att vi uti dessa bibliska berättelser hafva att söka rötterna till det skrock, som här afhandlats; men visserligen är det klart, att föreställningen om spotten som kraft och läkemedel i den meningen påverkats af de evangeliska berättelserna, att dessa gifvit stöd åt ett redan förefintligt hedniskt föreställningssätt samt i sin mån bidragit till, att därpå grundade vidskepliga bruk ganska allmänt iakttagas ännu i denna dag.

* * *

Den, som kastade ögat på öfverskriften till denna uppsats utan att på förhand hafva någon erfarenhet om dess möjliga innebörd,

tänkte säkerligen: ett obehagligt ämne! Huru kan man välja ett sådant? Från början hade icke heller jag tänkt, att det skulle äga hvarken den omfattning eller betydelse, jag vid närmare sysslande därmed fann. Anledningen till, att jag beslöt bearbeta det, var, att jag vid anteckningar om andra ämnen fann spottandet ingå såsom ett ofta återkommande moment litet hvarstädes, hvaraf jag slöt till, att det icke kunde vara af så oväsentlig betydelse, som man kanske till en början var böjd att antaga. Låt vara att denna sed från förstone utgjort endast en detalj vid den hedniska gudstjänsten, så hafva vi kanske likväl genom att sammanföra en hel del anteckningar angående denna detalj kunnat gifva densamma en så pass allsidig belysning, att man på denna punkt känner sig hafva fast mark under fötterna, må vara att man kan trefva sig fram blott ett enda litet steg.

Smärre meddelanden.

Fyra sånger från Älfdalen.

1. Versifierad bön, sjungen för utgifvaren i januari 1906 af en hustru i byn Åsen.¹ Bönen har tydligen varit spridd vida omkring i Sverige.²

Nu går jag i säng mäd tålv Guss änglar.
 Twå mig söva, twå mig wäkka,
 twå mina synder utsläkka;
 twå till and,³ twå till fot,
 twå till warågen lið⁴ därimot.
 När wi till sängena gått,
 bejynna wi på Jesum,
 så går oss alltið wäl,
 um lykkän will mäd oss stånda.

¹ Dikterna ha ursprungligen upptecknats med landsmålsalfabet, hvilket emellertid här ersatts med en möjligast fonetisk stafning med vanliga typer.

² Se Hyltén-Cavallius, Wärend och Wirdarne, I, 433—436, tillägg s. XI; II, tillägg, s. XLVI.

³ hand, ⁴ led.

Wem lyser oss i detta us?¹
 Jesus Kristus mäd sitt jus.
 Wem aver diktat salmen?
 Dät aver jungfru Maria djort.²
 Guð wälsingne både barn äg blåmma.
 Guð wälsingne oss allesamman.
 Guð lat ikke döden för dörrerna stå.
 Guð lat ikke synden i used ingä.
 Den, sãm denna bönen läser
 tri gånger um dag,
 an skall ikke smaka elvetes glöð,
 utan war säker på immelens bröð
 för Jesu Kristi skuld.
 Jesus Kristus är wår broðer,
 Jungfru Maria är wår moðer
 mäd sin spira i sin and,
 som aver frälst oss ela³ land.
 Jungfru Maria wänder sig äm,
 sen fikk ån si sin tjäraste sãn,
 äg på kårseð war an ängder,
 äg i bloðeð war an spänder.
 »Tjära min moðer, gråt ikke så mitjið⁴ över mig.
 Jag aver frälst så många ängkur
 äg faderlösa barn
 ifrån elvetes glöð.»
 Jesus djikk in i örtagården
 mäd swettit watten äg blodiga tårar;
 äg Jesus sade till sin själ:
 »Statt stilla, själ,
 äg striða manligen,
 Ty döden warar evinnerliga.»

2. Psalm, upptecknad i Åsen sommaren 1905. Flera meddelare ha uppgifvit, att psalmen, som fordom sjungits om jularna i Åsen, skulle finnas i *gamsangbotjin*, d. v. s. gamla psalmboken. Emellertid förekommer den ej i 1695 års psalmbok, men väl i Swedbergs psalmbok,⁵ där de här ifrågakommande stroferna lyda sålunda:

1. O Fader wise, Tig wi allesamman, Lofwe och prise, Med frögd och gamman,
 At tu tin skare, Tin' tienare klare, Giör till eldzflammer.

2. Af tine klarhet, Liust och klart the skina. The altid på se, Härligheten tina:
 Tin röst the höra, Och ifrån tig föra, All wiset sina.

¹ hus, ² gjort.

³ hela, ⁴ mycket.

⁵ Se Swedbergs psalmbok 1694, s. 308; jfr Beckman, Svensk psalmhistoria 125 a.

Dessa strofer sjungas ännu i Åsen, men i följande form:

<p>1. O Faðer wise,
wi tig allesamman,
mäd fröjd åg gamman,
låve åg prise,
att tu tin arre,
tin skarre,
tin levandes farre,
djär dig ett slamper.</p> | <p>2. Tin röst te öra,
åg ifrån tig föra
all wiset sina.
Lust åv klaret stjina,
man alltid får si
årligeten tina.</p> |
|---|---|

3. Två till vallhorn, s. k. *straut*, sjungna visor på älfdalsmål, som upptecknats i Åsen 1905.

- a. Upp millå bjärgum
åg Övedals strandum
wa så bra nåð fok,
add så goð någ mjok;
warum dar åg wärmdum oss,
åg ålder farum dedå.

[>Uppe mellan bergen och Älfdalens stränder fanns ett så duktigt folk, som hade så god mjölk; vi voro där och värmdo oss och fara aldrig därifrån.>]

- b. Kullur i buðum
låt vakkert i strautn.
Gåssär å skajðum
tågå brindan å kautn.
åg åk rätt dajt i knautn.

[>Flickorna i fåbodarna spela vackert i hornet; gossarna på skidorna fånga älgen på språng och åka rätt i knuten.>]

Det märkliga med dessa visor är det, att de nästan ordagrant öfverensstämma med ett par ställen i en af Jac. Svedelius författad bröllopsdikt kallad *Gilliare-Snack* och tryckt i Näsman's Historiola *lingvæ dalekarlicæ* 1733; med a må jämföras dels början af strof 1:

Ig har hært glâmås um mikid å landi,
Så ir miog dælt jær å Dalöfues strandi,
Hur jær ir frækt nåð fok,
Flæd æd giæf god någ miok;

[>Jag har hört talas om mycket i landet, som är mycket vackert här på Dalälvens strand; huru här finnes snällt folk; boskapen ger god mjölk.>]

dels sista versen af strof 3:

og wærmuns og farum ick dedå.

[>och vi värma oss och fara ej därifrån.>]

Med b må jämföras följande passus:

Kullur der omali lát snogt i strauten,
Gosser min skæidum tag brindum á kauten.

[>Flickorna spela ofantligt vackert i hornet; gossarna med skidorna fånga älgarna på språng.>]

4. Till vall-lur, s. k. *båså*, sjungen visa på älfaldsmål, som upptecknats i Åsen 1905; visan är ännu mycket populär och sjunges allmänt i Älfdalen; i ganska växlande varianter har den varit spridd öfver hela Skandinavien.¹

Tyly tyly Tova.
tålv man i skoga;
stjálltjyre bundå der,
sturuksan stungå der,
gäslrakkan aingd der upp,
mig willd der ág tågá.
Strákkt a skuem,
så småflæð drev laungt a rajse.
Sätt mig uppá skalausknaut
ág flukkeð umblan a tyttá
ág fikk jätá flätär min tyttá.
Sá tog ig en finan en wajtan en blaungkan en äst
ág reð upp i tjittan a Kesten.

[>Tyly tyly Tova, tolv man i skogarna; skällkon bundo de, storoxen stungo de, vallhunden hängde de, mig ville de också taga. Jag sprang till skogs, så att småboskapen dref långt bort i skogen. Jag satte mig på afträdesknuten och repade humle åt faster och fick äta grädde hos faster. Sen tog jag en vacker, hvit, glänsande häst och red upp i täppan till Kerstin.>]

I byn Brunnsberg i Älfdalen berättas, att visan uppkommit på följande sätt: En flicka, som vallade på en ö i Siljan, blef anfallen af röfvare, som bundo skällkon etc.; för att ej misstankar skulle uppstå på grund af flickans tystnad, tvungo de henne att spela i luren och sjunga; hon klättrade då upp i en tall och sjöng orden »Tyly . . . rajse». När rövvarna nu frågade, hvad hon sjöng, fortsatte hon med orden »Sätt . . . Kesten». En vallflicka på en närbelägen ö hörde hennes sång, och hon blef räddad. — Samma historia berättas i byn Loka i Älfdalen, men här förlägges handlingen till fäbodstället Skråcka i Våmhus.

Lars Levander.

¹ Se Arvidsson, Svenska fornsånger, III, 503 ff.; Dybeck, Vallvisor 3 ff.; Runa IV, 39; Nordlander, Fäbodväs. i Ångermanl. 40 f.; Modin, Härjedalens ortnamn och bygdesånger 125 f.; Hesselman i Sv. turistfören. årsskr. 1900, s. 270; Faye, Norske sagn 224 f.

Samfundet för Nordiska Museets främjande.

I hufvudstaden bosatt stiftande ledamots årsafgift är *sju* kronor. Utom hufvudstaden bosatt ledamot erlägger en årsafgift af *fem* kronor.

Enligt § 6 i samfundets stadgar är emellertid den, som i stället för den årliga ledamotsafgiften på en gång erlägger minst ett hundra kronor, att anse såsom ständig ledamot och sedan befriad från alla afgifter.

Ledamot såväl stiftande som ständig erhåller årligen ett årskort till Nordiska Museet för sig personligen eller för en medlem af sin familj, hvilkens namn i sådant fall torde uppgifvas. Tidsskriften »Fataburen» utdelas till medlemmar bosatta utom Stockholm. Därstädes boende kunna erhålla densamma till halfva boklädspriset genom museets expedition å Skansen.

Dessutom äger ledamot rätt att för de närmaste medlemmarna af sin familj (man, hustru, syskon eller barn) erhålla årskort gällande till museets samtliga afdelningar för ett pris af *tre* kronor för hvarje sådan medlem. Årskort till Skansen kosta eljest 6 kr. för vuxna, 4 kr. för barn.

På det stiftande ledamot ej må hafva besvär med årsafgiftens insändande, upptages densamma utom Stockholm genom postförskott samt i Stockholm efter midten af januari genom bud. De i Stockholm bosatta medlemmar, som så önska, kunna dock den 15 dec.—midten af jan. å museets expedition å Skansen utlösa sina årskort.

Bref och meddelanden torde ställas till Sekreteraren i Samfundet för Nordiska Museets främjande, adress Nordiska Museet, Stockholm. Allm. Telefon 4. Riks Telefon 398.

Gåfvor till Nordiska Museet emottagas med tacksamhet. Från landsorten insändas de under adress Nordiska Museet, Stockholm. I Stockholm kunna de inlämnas antingen i museet eller å Skansen, Djurgården. Vid hvarje föremål böra fyndort och gifvarens namn, titel och adress samt i öfrigt hvarje upplysning, som kan lämnas om föremålets historia eller användning, så fullständigt och tydligt som möjligt angifvas.

Fotografer! Fotografier af kulturhistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt intresse (byggnader och byggnadsdetaljer, eldstäder, husgeråd, utöfvandet af landtliga sysslor och hemslöjd, idrotter och lekar, forntroföremål o. s. v.) mottagas med tacksamhet af Nordiska Museet.

Författare och förläggare, som önska böcker och uppsatser anmälda eller omnämnda i tidskriften, behagade insända dem under adress *Nordiska Museet*, Stockholm. Manuskript, meddelanden och uppgifter insändas under samma adress.

Fataburen utkommer med 4 häften om tillsammans minst 256 sidor årligen och åtföljes dessutom af en redogörelse för museets förvaltning.

Tidskriften kostar i bokhandeln och på posten 5 kr. för årgång. Lösa häften säljas i mån af tillgång för 2 kr. Den utdelas gratis till de ledamöter i Samfundet för Nordiska Museets främjande, som äro bosatta utom Stockholm. I hufvudstaden boende ledamöter kunna erhålla tidskriften till halfva boklädspriset vid rekvisition genom museets expedition å Skansen.

Tidskriften distribueras genom

Herr O. A. LILJEGRENS bokhandel.